

## ΠΟΛΥΓΝΩΤΟΣ.

ὑποθέτω ὅτι ἡγεμῶν τις καλεῖ παρ' αὐτῷ ζωγράφον, ἀληθῶς ἄξιον τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τῷ λέγει: «Εἶσαι κύριος τῆς τύχης σου. Πᾶν ὅ,τι καλλιτέχνης δύναται νὰ ἐπιθυμήσῃ, σοὶ τὸ προσφέρομεν. Θὰ ᾔσαι πλούσιος ἵνα μὴ ἐξαρτᾶσαι ἀπὸ τινος, ἰσχυρὸς ὅπως καταβάλλῃς πᾶν πρόσκομμα, περιβεβλημένος μὲ τιμὰς ἵνα αἰσθάνεσαι τῆς ὑπερηφανίας τὸ σωτήριο κέντρον, κεντῶν σε. Ἡ Εὐρώπη σοὶ εἶναι ἡνεωγμένη. Παρ' οἷωδήποτε λαῷ μείνης θέλουν εὐγνωμόνως σὲ ὑποδεχθῆ, διότι δὲν θὰ ζητήσῃς ἀμοιβὴν τινὰ καὶ τὰ ἔργα σου θέλουν φημίζεσθαι, ὡς τὰ τῶν δώρων μεγαλοπρεπέστερα. Θέλεις ὀρίσει, σὺ αὐτὸς τὰ μνημεῖα ἅτινα σοὶ ἀρέσει νὰ κοσμήσῃς δι' εἰκόνων, καὶ ἐκλέξει ὁ ἴδιος τῶν εἰκόνων σου τὰ ἀντικείμενα. Δὲν θὰ ἔχῃς ἐπιβλέποντα εἰμὴ τὸν ἑαυτὸν σου, ὁδηγὸν τὴν γνώμην σου καὶ κριτὴν μόνον τὰς ἐπερχομένας γενεάς». Ὁ ζωγράφος βεβαίως ὑποκλίνων ἤθελεν ἀπαντήσῃ ὅτι τὸ ὄνειρον εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ὠραῖον, ὅτι ἡ Εὐρώπη δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῶν Ἀραβικῶν μύθων, καὶ, ἀνήσυχος θὰ ἡρώτα ἑαυτὸν ἂν ὁ ἡγεμῶν δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν περιπαίξῃ.

Καὶ ὅμως τοιαύτη ἡ ἀκριβοὺς ἱστορία τοῦ ζωγράφου Πολυγνώτου. Ὅ,τι φαίνεται χίμαιρα διὰ τὴν κοινωνίαν μας, τὴν τόσον ἐξαρτωμένην καὶ θετικὴν, ἦτο πρᾶγμα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν, τῆς ὁποίας ὁ ἄνετος ὀργανισμὸς ἄφινε θέσιν εὐρείαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ποίησιν. Παρ' ἡμῖν τὸ ἰδανικὸν εἶναι ἀπλὴ λέξις· παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ἰδανικὸν εἰσῆρχετο εἰς τὸν βίον, διότι ἐγίνωσκον ν' ἀπλοποιῶσι τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν. Τὸ συλλαμβάνειν σκοπὸν τινὰ εὐγενῆ καὶ ἐν φαιδρότητι ἐπιδιώκειν αὐτόν, τὸ νὰ μὴν ᾔναι τις μήτε ὁ κύριος τῶν περιστάσεων μήτε τὸ παίγνιον αὐτῶν ἀλλὰ νὰ μιμῆται τὸν ἄξιον κολυμβητὴν, τὸν ποτὲ μὲν ἀφίνοντα τὸ σῶμά του φέρεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων ποτὲ δὲ διαπερῶντα ταῦτα, τὸ δέχεσθαι τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιζητεῖν τὴν δόξαν, κατέχειν πλοῦτον καὶ περιφρονεῖν αὐτόν, τὸ νὰ μὴν ᾔναι τις ἐπιδεικτικὸς ἀλλὰ νὰ ἀγαπᾷ ἐμπαθῶς τὸ ὠραῖον καὶ διὰ τοῦ ὠραίου νὰ φθάνη τὸ μεγαλεῖον, ἰδοὺ τὸ μυστήριο εὐτυχῶν τινων ὑπάρξεων, τοσοῦτον εὐτυχῶν, ὥστε κλίνομεν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς μυθιστορήματα. Σπουδάζων τις μολεταῦτα τοῦ Πολυγνώτου τὸ στάδιον, θέλει ἰδεῖ ὅτι συναρμολογεῖται φυσικῶς μὲ τρόπον θαυμάσιον καὶ παρέχει ὕγιᾶ παραδείγματα· θέλει θαυμάσει χαρακτῆρα ἴσον πρὸς τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀξίαν, ἀμφοτέρω δ' ἀνώτερα τῆς τύχης· θὰ μάθῃ πῶς ὑποστηρίζεται ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης καὶ πῶς ἐργαζόμενος τις ἵνα θέλῃ, δύναται νὰ ἐξασκήσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἠθικὴν ἐνέργειαν τοιαύτην, ὁποίαν καὶ οἱ φιλόσοφοι ἤθελαν ζηλεύσει.

### Α.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος καὶ τὸ τέλος τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἔζη ἐν Θάσῳ ζωγράφος, Ἀγλαοφῶν καλούμενος. Εἶχε δύο υἱοὺς εἰς τοὺς

οποίους ἐδίδασκε τὴν τέχνην του, τὸν Ἀριστοφῶντα καὶ τὸν Πολύγνωτον. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους ἡ τέχνη ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κληρονομική, διότι ἦτο ἐπάγγελμα μᾶλλον ἢ κλίσις φυσική. Οὕτω ἐν Σάμῳ ὁ Θεόδωρος μανθάνει παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ῥοίκου νὰ χύνη ἀγάλματα καὶ ἐν Χίῳ οἱ γλύπται Μέλας, Μικκιάδης, καὶ Βούπαλος ἀνήκουσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἡ Θάσος εἶναι νῆσος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πλησίον τῶν Θρακικῶν παραλίων κειμένη. Μὲ πλοιάριον, ὑπὸ καλῶν κωπηλατῶν διευθυνόμενον, ἐφθانون ἑλαττον ἡμισείας ἡμέρας εἰς Ἀμφίπολιν. Ἡ νῆσος μετρεῖ ὀλίγας μόλις τετραγωνικὰς λεύγας, ἡ ἐπιφάνεια ὅμως εἶναι μεγαλητέρα, αὐξήσασα ἐξ ἀναστατώσεων τῆς γῆς. Βλέπει τις ἐν αὐτῇ ὄρη τριῶν χιλιάδων ποδῶν ὕψους, ἐπομένως κοιλάδας βαθείας, γονίμους ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ σῖτος ἀφθονος, διότι ὠνόμαζον τὴν Θάσον, Παραλίαν τῆς Δήμητρος, οἶνοι περίφημοι, διότι ὁ Βάκχος ἦτο ὁ προστάτης τοῦ τόπου καὶ εἰκονίζετο, μὲ κισσὸν ἐστεμμένος, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως. Ὑψηλὰ δάση ἐκάλυπτον τὰς ἀκαλλιεργήτους τῶν ὀρέων κορυφάς. Ἐλέγετο δὲ ὅτι τὰ ὄρη ἐκρυπτον εἰς τὰς βράχεις των χρυσὸν καὶ λίθους πολυτίμους, ἀμεθύστους καὶ ὀπαλλίους. Διὸ οἱ Φοίνικες, θαλασσοπόροι ἱκανοὶ πρὸς ἀνακάλυψιν μετάλλων καὶ πολυτίμων ὑλῶν, εἶχον ἐν Θάσῳ πρακτορεῖον πρὶν οἱ Ἕλληνες γίνωσιν ἱκανοί, ὅπως τοὺς ἐκδιώξωσι πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Μεσογείου μέρη· ἀλλ' ἡ κυριώτερα πλούτου πηγὴ διὰ τοὺς Θασίους, ἦσαν αἱ ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας κτήσεις αὐτῶν. Ἐκυρίευσαν τὴν Σκαπτὴν Ὑλὴν, τὴν Γαληψὸν, τὴν Στρώμην, τὴν Οἰσύμην, τὰς Κρηνίδας, εἰς ὅλα τὰ μέρη δὲ ταῦτα ἐξώρυκτον χρυσορυχεῖα. Τὰ ἐκ τῆς ἐξορύξεως ταύτης ὠφελήματα ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ὑπελόγιζαν εἰς 300 τάλαντα τὰς δημοσίας προσόδους των, αἱ δὲ τακτικαὶ τῶν Ἀθηνῶν πρόσοδοι δὲν ὑπερέβαινον πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ 400 τάλαντα. Τοσοῦτος πλοῦτος ἐπέσυρε τὴν πολυτέλειαν, ἡ δ' εὐγενεστέρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολυτέλεια ἦτο ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἦτο τέχνη ἀνάγκης, ἡ γλυπτικὴ δὲν ἦτον ὀλιγώτερον ὠφέλιμος εἰς λαοὺς πολυθειστάς, θέλοντας τοὺς θεοὺς κατὰ τὴν φαντασίαν των, ἐνῶ ἡ ζωγραφικὴ, τελευταῖα πασῶν γεννηθεῖσα καὶ νήπιος ἔτι, ἦτο σπανία καὶ μεγαλοπρεπὴς διασκέδασις.

Δὲν θέλω ποσῶς ἐξετάσει ἐνταῦθα τὰς ἀρχὰς τῆς ζωγραφικῆς μήτε παραπέμψῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων, χωρὶς νὰ προσθέσω ὅτι εἶναι ψευδεῖς. Οἱ Ἕλληνες εὗρισκον φυσικὸν ὅτι τὰ πάντα ἤρχησαν μετ' αὐτῶν, καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ ἐλοκλήρου. Εἶχαν λοιπὸν ἀναλύσει μὲ τὴν αὐστηράν των ἀγχίνοιαν τὰς μεθόδους τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐφαρμοζομένας· αἱ διαδοχικαὶ δὲ αὐτοῦ ἐνέργειαι εἶχον καταντήσῃ σειρὰ ἐφευρέσεων ὑπὸ διαφόρων καλλιτεχνῶν προσωποποιουμένων. Οὕτω ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου δοκιμὴ θὰ ἐσχεδιάσῃ κατ' αὐτοὺς ἐπὶ τοίχου τὴν σκιὰν προσώπου, τὴν δὲ ιδέαν ταύτην ἀπέδιδον εἰς τὸν ἐκ Σάμου Σώριαν. Κατόπιν θὰ ἐμιμήθησαν ἀπ' εὐθείας διὰ μιᾶς γραμμῆς, τὸν κύκλον τοῦ σώματος, τούτου δ' ἐφευρετὰς ἐθεώρουν τὸν Φιλοκλῆ καὶ τὸν Κλεάνθην. Μία ἄλλη πρόοδος ὑπῆρξε νὰ σχεδιάσουν τὰς ἐξοχὰς τῶν ὀστέων, τὰς συστολὰς τῶν μυ-

ώνων, τὰς πτυχὰς τῶν φορεμάτων, ὅλα δὲ ταῦτα διὰ γραμμῶν πολλῶν· ὁ ἐκ Κορίνθου Ἀρδίκης καὶ ὁ ἐκ Σικυῶνος Τηλεφάνης ἐθεωροῦντο τούτων οἱ ἐφευρέται. Ἡ ἐπιστήμη τῶν τομῶν καὶ ἡ σκηνογραφία ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ Κίμωνος τοῦ ἐκ Κλεωνῶν. Ἐκ τοῦ σχεδίου μετέβησαν εἰς τὸ χρῶμα. Ὁ Ἐκφαντος ἤρχησε κατ' αὐτοὺς καλύψας τὸ σχεδιογράφημά του μὲ χροιάν κοπανισμένης κεράμου. Ὁ Ἀθηναῖος Εὐμαρος ἐχώρισε τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς διὰ δύο διαφορῶν χρωμάτων, ὡς φαίνεται εἰς τὰ ἀρχαιότερά των δοχεῖα. Ἐπὶ τέλους ἡ ἀνακάλυψις τῶν διαφορῶν χρωμάτων, ἡ διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς ζωγραφικῆς ἐφάνησαν καὶ αὐταί, καὶ οἶονεὶ περιμενόμεναι. Ἀλυσσος τόσῳ μεθοδικῇ δὲν εἶναι πολὺ πιστευτὴ καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲ ἀμφίβαλον περὶ αὐτῆς. Ὁ τόσῳ ὀξυδερκῆς Θεόφραστος ἐχρονολόγει ἀπὸ τοῦ Πολυγνώτου τὴν ζωγραφικὴν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη διαβλέπει ἀπεναντίας πᾶν ὅ,τι ἡ Ἑλλὰς ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν πρὸ αὐτῆς πολιτισμόν. Τὰ ἤθη τῆς ἡσάν ἄγρια ἔτι, ὅτε ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἀσία ἤκμαζον. Ἡ Λυδία, μεγάλη μέχρι τοῦ Σόλωνος, διημφισβήτει τὸ μέρος αὐτῆς εἰς τὰς προόδους τῆς ζωγραφικῆς, ἐπειδὴ δὲ Λυδικὴ ἀποικία ὑπῆγε νὰ συστηθῇ ἐν Ἐτρουρία, αἱ ἐπὶ τῶν Ἐτρουσκικῶν τάφων εἰκόνες ἀποδεικνύουν κάπως βάσιμον τοῦτο. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἀρχαιότεραι εἰκόνες, αἱ παρὰ τῶν συγγραφέων μνημονευόμεναι, ἐζωγραφήθησαν παρ' Ἑλλήνων, ὡς ἡ μάχη τῶν Μαγνητῶν, χάριν λόγου, ἡ ὑπὸ τοῦ Βυλάρχου ζωγραφηθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κανδαύλου μὲ χρυσὸν καλυφθεῖσα, ἡ τὸ Στενὸν τοῦ Βοσπόρου, ἔργον τοῦ Μανδροκλέους, ἐν τῷ ναῷ τῆς Σάμου τότε διατηρούμενον. Ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Σάμῳ καὶ εἰς τὰς πέριξ τῆς Μικρασίας νήσους ἐδίδασκον τακτικῶς τὴν ζωγραφικὴν καὶ συνέστησαν τὰ πρῶτα διαγωνίσματα. Ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τῆς Ἀσιατικῆς σχολῆς ἦτο σεβαστὸν παρὰ τοῖς λοιποῖς Ἑλλησι καὶ ὅτε ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ τῶν ἤκμαζε. Οὕτω τὸ πρᾶγμα μετεδόθη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ εὐποροῦσα Θάσος, συνδεομένη διὰ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς, διὰ τοῦ ἐμπορίου, δι' ἄλλων πλείστων ὁσων συμφερόντων μὲ τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμόν, ἔσχεν ἐνωρὶς τοὺς ζωγράφους τῆς καὶ αὕτη. Αἱ παραβολαὶ εἶναι σπανίως ἀκριβεῖς μεταξὺ ἐποχῶν τόσῳ μεμακρυσμένων, οὐχ ἥττον ἀποδεικνύουν καθαρώτερον τὰ πράγματα. Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ οἱ ἀρχαιότεροι τῆς Ἑλλάδος ζωγράφοι δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς ζωγράφους, τοὺς προετοιμάσαντας τὸν Ἰταλικὸν μεσαιῶνα, ἀνώνυμον πλῆθος, οὗτινος εἰκὼν δύνата νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἅγιος Λουκάς. Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ὁ Ἀγλαοφῶν δύνата νὰ θεωρηθῇ ὁ Σιμαβουὲ τῆς ἀρχαιότητος, ὁ δὲ Γιότος, Πολύγνωτος.

Ὁ Ἀγλαοφῶν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ζωγράφων ἐκείνων οἵτινες καλῆτερον διδάσκουσιν ἢ ἐνεργοῦν τὴν τέχνην των, καθηγῆται μᾶλλον ἢ τεχνῆται καὶ τοὺς ὁποίους εὐκόλως ὑπερβαίνουν οἱ μαθηταὶ των. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Κυντιλιανὸς τὸν θεωρεῖ ἴσον τῷ υἱῷ αὐτοῦ Πολυγνώτῳ, ὁ δὲ Κικέρων θέτει ἀμφοτέρους, μεταξὺ τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Ζεύξιδος· δὲν ἔχομεν ὁμῶς πολλὴν πίστιν εἰς τὰς ὑπερβολὰς τῶν Ῥωμαίων συνηγόρων, θαυμαστῶν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐμπαθῶν μᾶλλον ἢ ὀξυδερκῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μηδικῶν πολέμων, ὅτε ἡ γλυπτικὴ ἦτο ἀκόμη τέχνη ἡμίγνωστος, ἡ ζωγραφικὴ, νεωτέρα τῆς γλυπτικῆς

καὶ εἰς ταύτην ὀφείλουσα τὰς προόδους αὐτῆς, ἦτον ὀλιγώτερον προωδευμένη βεβαίως. Τὴν ὑπόνοιαν ταύτην βεβαιοῦσι δύο τινα, τὰ μόνα, ἅτινα μᾶς διεδιβάσθησαν περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀγλαοφώντος: εἰς μίαν τῶν εἰκόνων του διεκρίνετο ἵππος ὠραίος, εἰς ἄλλην δὲ εἶχε ζωγραφίσει τὴν Νίκη ν με πτερὰ. Οἱ πρὸ τοῦ Φειδίου λοιπὸν ἀγαλματοποιοὶ διέπρεπον ἰδίως εἰς τὸ κατασκευάζειν ἵππους καὶ τεθρίππους· γνωστὸν δὲ ἄλλως ὅτι οἱ γλύπται τῆς Χίου καὶ τῆς Ἐφέσου, πολὺ πρὸ τοῦ Ἀγλαοφώντος εἶχον συλλογισθῆ νὰ παριστάνωσι πτερωτὴν τὴν Νίκην.

Ἡ νεότης τοῦ Πολυγνώτου ὑπῆρξεν ἀφανής, ἀφιερωθείσα εἰς τὴν σπουδὴν καὶ εἰς ἔργα κερδοφόρα. Ἡ Θάσος ἐδύνατο νὰ παρέξῃ τὸν πλοῦτον, πλὴν ὅχι καὶ τὴν φήμην. Οἱ μεταπράται ἐπλήρωνον ἀδρῶς τὰς εἰκόνας του· ἀλλ' οἱ ἐπαινοὶ αὐτῶν δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῆς μικρᾶς χώρας των, ἢ τῶν γειτόνων λιμένων. Ὁ Πολύγνωτος ἔμαθε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι ὁ πατήρ του ἐδύνατο νὰ τὸν διδάξῃ. Ἐζήτησεν ὁ ἴδιος νέας μεθόδους, μέσα λεπτότερα, συνθέσεις πλεόν ἐλευθέρους. Τῷ ἀπέδιδον τὴν ιδέαν τοῦ μιγνύειν κηρίον εἰς τὰ χρώματα, ὅπως εἰσαγάγῃ ταῦτα, δυνάμει τοῦ πυρός, εἰς τὰ μάρμαρα ἢ τὰ ἐπιχρίσματα. Ἄν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα δεικνύει καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς μοναδικὸν λεπτότητος ἔρωτα, ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους ἦτον ἐξόχως ὁ αἰὼν τῶν ταχειῶν προόδων· νομίζει τις ὅτι κοινὴ θέλησις ἐξωογόνει λαοὺς καὶ καλλιτέχνας, διαφόρους πρὸς ἀλλήλους, ὅπως τοὺς ὠθῇ πρὸς τὸ τέλειον. Δύο τινα πρὸ πάντων συνέτεινον ὅπως ἐξαγάγῃσι τὸν Πολύγνωτον ἀπὸ τὰ λάθη τῆς ἀρχαίας σχολῆς καὶ ἀναπτύξῃσι τὸ πνεῦμά του, τὸ παράδειγμα τῶν συγχρόνων γλυπτῶν καὶ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ὁμήρου.

Κατ' ἀρχὰς, ἡ ζωγραφικὴ ὑπῆρξεν ἡ ὑπηρετίς τῆς γλυπτικῆς, ὡς ἡ μουσικὴ τῆς ποιήσεως. Ἄν ἡ μουσικὴ, πρὶν καταστῇ ἰδίᾳ τέχνῃ, ἦτον ἀπλῶς μελοποιία, μεγαλύνουσα τῶν ποιητῶν τὰς ἀπαγγελίας, ἡ ζωγραφικὴ ἦν ἀπλῶς τῆς γλυπτικῆς βοηθὸς καὶ συμπλήρωσις. Διέσωσε τὰ ἀρχαῖα ξύλινα εἰδῶλα, ἅτινα ἡ Ἑλλάς ἐλάτρευεν· ἐφήρμοσεν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων τὰ πλουσιώτερα αὐτῆς χρώματα καὶ τὸ διατηροῦν αὐτὰς ἐπίχρισμα, ἐμίλτωσε μὲ ἀνθὴ καὶ ποικίλους στολισμοὺς τὰς στολὰς τῶν θεοτήτων καὶ ἐπὶ τέλους διὰ τῶν φαινῶν χροιῶν αὐτῆς καὶ τῶν ζωηρῶν ἀντιθέσεων τῆς ἀνύψωσε τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ζωφόρον τῶν ναῶν ἀνάγλυφα. Ἡ δὲ πρὸς τὴν γλυπτικὴν ὑπηρεσία τῆς αὐτῆς τῇ ὑπῆρξε σωτήριος· ὅτε προώδευσε καὶ αὐτὴ ἀρκοῦντως ὅπως γίνῃ ἀνεξάρτητος, ἔμεινεν ἀφελής, ἰδανικὴ, καθὼς τὴν γλυπτικὴν, προσκολλημένη, ὅπως ἐκείνη, εἰς τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν καὶ τῶν τύπων τὴν ὠραιότητα, ἐπιδιώκουσα τὸ σχέδιον μᾶλλον ἢ τὸν χρωματισμὸν καὶ ζητοῦσα τὴν ἁρμονίαν τῶν προσώπων πλεόν ἄλλου παντός. Ἀμα ἠδυνήθησαν νὰ μιμηθῶσι τοὺς γλύπτας, τοὺς ἐφθασαν διὰ τῆς εὐγενείας καὶ τῶν ἁκρῶν τῆς λεπτότητος, διὰ τῆς ἀκριθείας τῆς κατασκευῆς, διὰ τῆς ὠραίας ἀφελείας τῶν θέσεων, προπάντων δὲ διὰ τῆς ἐξαιρέτου ἐκείνης ἀπλότητος τῆς ὁποίας τύπους πλείστους ὅσους εὐρίσκομεν εἰς ἀγγείων εἰκόνας. Οἱ πρὸ τοῦ Περικλέους γλύπται εἶχον ἔτι ταχύτητά τινα, κατεῖχον ὁμως ἤδη τέχνην ἀκριβῆ, ἰσχυράν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀλίγη μόνον ἐλευθερία ἔλλειπεν ὅπως φθάσῃ τὴν χάριν. Ἀπόδειξις τὰ προπύλαια τῆς Αἰγί-

νης καὶ αἱ ἀρχαῖαι γλυφαὶ ὅσας εὗρηκαν εἴτε ἐν Πελοποννήσῳ, εἴτε ἐν Μικρασίᾳ. Ἀναμιθόλως ἡ ζωγραφικὴ εἶχε πρὸ τοῦ Πολυγνώτου πολὺ πλειότερον ἢ ἡ γλυπτικὴ πρὸ τοῦ Φειδίου, χαρακτῆρα περιωρισμένον· ἐπιέζετο ἐν στενοῖς ὁρίοις, εἶχέ τι γραπτὸν ὡς τῆς Αἰγύπτου τὰ ἱερογλυφικὰ ἢ τὰς ἐπὶ τῶν μεγάρων τῆς Νινευὶ εἰκονιζομένας θρησκευτικὰς τελετάς. Τοὺς φραγμοὺς τούτους ἐπήδησαν διὰ μιᾶς οἱ δύο οὗτοι καλλιτέχναι· ἀλλ' ὁ Πολύγνωτος, πρὸ τοῦ Φειδίου ὑπάρξας, δὲν ἔφθασεν ὅσον οὗτος μακράν· ἔσχε τὸ ὕψος μέγα, οὐχὶ ὁμῶς τὴν θεῖαν ἐκείνην λεπτότητα, τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ τέλειον. Ὅπως ὁ Φειδίας ἐχρημάτισε πρῶτον ζωγράφος, ὁ Πολύγνωτος εἶχε σπουδάσει τὴν γλυπτικὴν· ὁ Πλίνιος μάλιστα, ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ βιβλίῳ αὐτοῦ, τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν γλυπτῶν. Οἱ δύο μεγάλοι οὗτοι διδάσκαλοι ἠθέλησαν νὰ συμπληρώσωσι τὰς σπουδὰς των, γινώσκοντες πόσον στενῶς συνδεδεμένοι εἶναι πρὸς ἀλλήλους οἱ διάφοροι τῆς τέχνης κλάδοι, γινώσκοντες ἰδίως ὅτι ἂν ἡ ποικιλία τῶν ἐφαρμογῶν ἐξαντλῇ τοὺς μετρίους νόας, διὰ τὰ μεγάλα πνεύματα τὸ ἐκτείνεσθαι σημαίνει μεγαλύνεσθαι.

Ἐνῷ ἡ γλυπτικὴ τὸν ἐδίδασκε τὴν ἐπιστήμην τῶν τύπων, ὁ Πολύγνωτος, σπουδάζων τὸν Ὅμηρον, ἐμάνθανε τὴν τέχνην τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῶν ἰσχυρῶν ἀντιλήψεων. Ὁ Ὅμηρος θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας· λέγουσιν ὅτι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς τραγωδίας μέχρι τοῦ εἰδυλλίου, περιέχονται εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, ὡς ὁ καρπὸς ἐμπεριέχεται εἰς τὸ ἄνθος. Αἱ μιμητικαὶ τέχναι ἐνεπνεύσθησαν, καὶ αὐταὶ οὐχ ἦττον, ἐκ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐποποιίας. Ὅτε δὲν παρίστανον τοὺς θεοὺς, παρίστανον τοὺς ἥρωας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἡ ζωγραφικὴ ἰδίως, ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἀγαλματοποιεῖν ὠφέλιμος εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἦττον ἐκείνης δεσμευμένη, ἐν τῷ Ὁμήρῳ ἐζήτει τὰ προσφιλέστερα αὐτῇ ἀντικείμενα. Πόσα ἀρχαῖα ἀγγεῖα, ὅπου ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους ἐξέχουν αἱ μελαναὶ φυσιογνωμίαι, δὲν μᾶς δεικνύουν τὴν μονομαχίαν τοῦ Ἑκτορός καὶ Ἀχιλλέως, τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, τὴν ὑπὸ τοῦ Πηλέως ἀρπαγὴν τῆς Θέτιδος! Ἀλλὰ Ὀμηρικὰ ἀντικείμενα ἦσαν ἐξεικονισμένα ἐπὶ τῶν ζωφύων, ἐπὶ τῶν θρόνων θεοτήτων, ἐπὶ κιβωτίων πολυτίμων, ἐπὶ γεγλυμμένων ὀστέων ἐλέφαντος, μὲ πόσῃν δὲ ἀφέλειαν, τὸ βλέπομεν εἰς τὸ ἀνάγλυφον (bas-relief) τοῦ Λούβρου ἐνθα ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ κήρυξ αὐτοῦ Ταλθύβιος ὑπάρχουν σημειωμένοι. Ὁ Πολύγνωτος δὲν εὗρισκεν ἀντικείμενα μόνον εἰς τοῦ Ὁμήρου τὰ ποιήματα· ἠρύετο ἐξ αὐτῶν καὶ ιδέας ὑψηλὰς καὶ σοβαρὰς, τὸ αἶσθημα τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀφελείας, τὰς ἥρωϊκὰς θέσεις, τὰς δραματικὰς κινήσεις, τὴν ἐκφρασιν παθῶν ὑπερανθρώπων· ἐχώρισε τὸ μίγμα ἐκεῖνο τῆς ἠθικῆς καὶ καλλονῆς, ὅπερ ἐξῆπτε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ ἔθελγε τὸν Ὀράτιον. Ἡ φιλολογικὴ σπουδὴ εἶναι πολύτιμος διὰ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς θέλοντας νὰ ὑψωθῶσιν ἄνω τῆς ἀπλῆς εἰκόνης ἢ ἐπεισοδίου τινος οἰουδήποτε. Αἱ εὐρεῖαι σελίδες τῆς σκηνογραφικῆς ζωγραφικῆς ἀπαιτοῦν καὶ μελέτας ὁμοίας, δύναμιν πνεύματος συμμαζευμένην ἐπίσης, τὴν ἰσχὺν τέλος πάντων τοῦ πλάττειν, ὅσον ποίημα ἢ φιλοσοφικὸς λόγος. Θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἰδεῖ πόσον ὁ Πολύγνωτος ὠφελήθη ἐκ τῆς γυναικείας τροφῆς ταύτης.

## B.

Κατὰ τὸ 465 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, στόλος Ἀθηναϊκὸς ἐφάνη ἀπέναντι τῆς Θάσου. Διευθύνετο ὑπὸ τοῦ Κίμωνος. Νικηταὶ τῶν Περσῶν, ἀρχηγοὶ ἰσχυρᾶς ὁμοσπονδίας, ὅτε μὲν τὰς παραλίας τῆς Ἀσίας λεηλατοῦντες, ὅτε δὲ τὰς νήσους ὑποτάσσοντες καὶ φορολογοῦντες, οἱ Ἀθηναῖοι ἐσύστησαν τὴν ναυτικὴν παντοκρατορίαν ἀπειλοῦσαν νὰ ἐκτανθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον. Τὴν Θάσον ἤρχησαν νὰ ἐποφθαλμιῶσι διὰ τὸν πλοῦτόν της· δὲν δύναται τις ἀτιμωρητὶ νὰ ᾔηται χρυσορυχείων κάτοχος.—Ἀντίστασις ἦτο ἀδύνατος, ἐπομένως ὅλαι αἱ κτήσεις αὐτῆς μετέβησαν εἰς τῶν Ἀθηναίων τὰς χεῖρας, ἡ δὲ ἀρπαγὴ αὕτη δὲν διήγειρεν ὅσα μέσα ἤθελε διεγείρει εἰς ἄλλους καιροὺς· ἡ πρόφασις τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἐκάλυπτε τὰ πάντα. Αἱ Ἀθηναῖοι ἄλλως ἐξήσκον ἐπιρροὴν τοιαύτην, ὥστε ἐν σιωπῇ ἀνεγνωρίσθησαν ὡς νοερά τῆς Ἑλλάδος πρωτεύουσα. Ἡ δόξα ὅσῃν περιεβλήθησαν ὑπὸ τὸν Πεισίστρατον καὶ τοὺς υἱούς του, μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαλειφθῇ, ἠϋξήσε μᾶλλον διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ, τὸν ὅποιον ἀνέπτυξαν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ ὠραία αὕτη πόλις, ὅπου αἱ τέχναι ἐνωρὶς ἦνθησαν, ὅπου οἱ ποιηταὶ εὗρηκαν δόξαν καὶ σεφάνους, ὅπου εἶχε συζηθῇ ἡ πρώτη βιβλιοθήκη, ὅπου κατὰ πρῶτον τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶχον συλλεχθῇ, ἡ πόλις αὕτη παρεδόθη εἰς τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν ἐκδίκησιν, ὅπως ὑπερασπισθῇ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τὴν ἐγκατέλειψαν, ὅπως ἐπιβῶσι τῶν πλοίων των· τὴν ἄφησαν εἰς τέφραν ὁλόκληρον, ὅπως ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις τῶν ἄλλων λαῶν καὶ βιάσωσι τούτους νὰ σώσωσι τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Ἀθηναϊκὸς χαρακτήρ τέλος πάντων παρουσίαζεν ἤδη τὴν εὐφυᾶ ἐκείνην συνδιαλλαγὴν, ἥτις, ἐν μέσῳ φυλῶν διαφόρων, προπαρασκευάζει μίαν πόλιν ὅπως γίνῃ τὸ κέντρον αὐτῶν: Φιλοξενίαν εὐρεῖαν, τὴν εὐγενεστέραν διὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς καλλιτέχνας ὑποδοχὴν, τὸ διὰ πάσας τὰς ιδέας δικαίωμα ἰθαγενείας, ὑποχώρησιν εἰς τὰ ἥθη τὰ μᾶλλον ἀντίθετα, πνεῦμα πρωτοβουλίας καὶ δίψαν ἀκόρεστον τελειοποιήσεως, φιλοκαλίαν φυσικὴν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τῆς κατωτέρας τάξεως καὶ ἀκαταμάχητον παρὰ τοῖς ἰκανωτέροις, ἐπιβολὴν γνώμης γλυκεῖαν, ἣν ἐστερέωναν εὐφυεῖς ἀστείότητες, τὴν πρὸς τὸν ἔρωτα τοῦ ὠραίου ὁρμὴν καὶ μέτρα ὑπεράνθρωπα πρὸς ἐπιδίωξιν αὐτοῦ, ἡδονὰς ποικίλας καὶ ὁμῶς λεπτὰς, τὴν πειθῶ, τὴν φαιδρότητα, τὴν χάριν τῆς αἰκειότητος· ἐν ἐνὶ λόγῳ, πᾶν ὅ,τι θέλγει παρ' ἐνὶ λαῷ καὶ τὸν κάμνει τοσοῦτον παρὰ τοῖς ἄλλοις συγγνωστόν. Μήπως οἱ Γάλλοι, οἱ προθύμως παραβάλλοντες ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἔχουν, καὶ αὐτοὶ ἐπίσης, τὸ προνόμιον τοῦ θέλγειν καὶ κουράζειν συγχρόνως τὴν Εὐρώπην; Διεγείρουν τὴν ζηλίαν της, πολλάκις τὴν ὀργὴν της καὶ ὁμῶς δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν πλήρη θελγήτρων ἐπιρροὴν αὐτῶν. Ὁ Πολύγνωτος λοιπὸν δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Κίμωνος, ὑποδεικνύοντος αὐτῷ σειρὰν ἔργων μεγαλοπρεπῶν· μετέβη μετὰ χαρᾶς εἰς πόλιν ὑπισχνουμένην αὐτῷ πλοῦτη, ἅτινα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀρνηθῇ, κύκλον εὐρύτερον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν δόξαν, τὴν λέξιν ταύτην τὴν πρὸς πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν τοσοῦτον προσφιλή.

Ἄμα ἀπεβιβάσθη εἰς Πειραιᾶ, τὸ ἐνώπιον αὐτοῦ θέαμα ἀπεῖχε πολὺ τῆς ιδέ-

ας ἦν εἶχε σχηματίσει περὶ τῆς νέας πατρίδος του. Ἡ πεδιάς, ὅπου δις αἱ μεγάλαι στρατιαὶ τῶν Περσῶν ἐστρατοπέδευσαν, ἦν ἔρημος, οὐδὲ κλάδος γλοερός ἐφαίνετο ἀντὶ τῶν προσιωνίων ἐλαιῶν ἄστινας ἡ Ἀθηναῖα καὶ ὁ Κέκρωψ εἶχαν φυτεύσει. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου δῆωσιν καὶ κατερήμωσιν τῶν ναῶν, εἰς πᾶν βῆμα ἀπὴντα τις μαύρας στήλας, τεῖχη ἐτοιμόρροπα, ὁροφὰς κατεδαφισμένας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠνείχοντο τὸν ἐξαφανισμόν τῶν σεβασμίων ἐρειπίων τούτων, ἅτινα ἔτρεφον τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων μῖσός των. Τὰ ἐν σπουδῇ ἀνεγερθέντα ὀχυρώματα, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξηπάτα τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ, συνέκριντο ἐξ ὕλῶν διαφόρων, ἐρειπίων τεράχια, τυχαίως τοποθετηθέντα. Καὶ αἱ οἰκίαι δ' αὐταὶ ἦσαν ἄθλιαι, μικραὶ, κατεσκευασμέναι ἐκ κεράμων ἢ ἐκ πλίνθων, φύρδην μίγδην ἐπὶ τῶν βράχων ὠκοδομηθεῖσαι· αἱ ὁδοὶ, στεναὶ, ἀνώμαλοι, μὲ διευθύνσεις καθ' ἑκάστου ἰδιώτου τὴν ἰδιοτροπίαν, δὲν εἶχον τὰς εὐρείας ἐκαίνας εὐθυγραμμίας, δι' ἃς καυχῶνται οἱ νεώτεροι. Καὶ ὅμως, μετὰ τὴν ἐκ Σαλαμῖνος ἐπάνοδον, ἐδύναντο κάλλιστα νὰ χαράξωσιν εὐθείας ἐν τῇ πόλει ὁδοὺς· τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ γίνωσιν ἐκ νέου, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶχον καταστραφῇ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐσέβοντο μέχρι λεπτολογίας τὴν ἐλευθερίαν, τὰ δὲ δικαίωματα τῶν γαιοκτητῶν τοῖς ἐφαίνοντο ἱερά.

Καὶ μολοντοῦτο, μετὰ τὰς λυπηρὰς ταύτας ἐντυπώσεις, αἵτινες ἐπανεφέρον εἰς μνήμην τὴν ἡρωϊκὴν τῶν Ἀθηναίων πτώσιν καὶ τὴν ἀπεκαθίστα προσφιλῆ τοῖς Ἕλλησι ὑπὲρ τῶν ὁποίων αἱ Ἀθῆναι εἶχον θυσιασθῇ, ἐντυπώσεις φαιδρότεραι κατελάμβανον τὸν ξένον φθάνοντα. Ὅλων τὰ πρόσωπα ἀνέπνεον τὴν ζωηρότητα, τὴν πεποίθησιν, τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν ἡρεμον ἐκείνην ὑπερηφάνειαν ἣν ἐμπνέει ὁ ἀλληλοδέσμιος πλοῦτος. Οἱ στόλοι ἔφθανον φορτωμένοι μὲ τῆς Ἀσίας τὰ λάφυρα, οἱ πολεμισταὶ ἤρχοντο τροπαιοφόροι καὶ ἀνεχώρουν διὰ νέας νίκας, οἱ ἔμποροι ἄθροοι συνέρρεον ἐκ τῶν ἀπωτέρω μερῶν, οἱ δὲ πρέσβεις ἤρχοντο νὰ πληρώσωσι τοὺς φόρους των· πανταχοῦ ὁ πλοῦτος, πατὴρ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Ἡ πόλις ὡμοίαζε κυψέλην βομβοῦσαν. Ἐργάται ἀπειράριθμοι ἠργάζοντο ὅπως ἐγείρωσι ναοὺς καὶ μνημεῖα. Ἐνταῦθα ὠκοδόμουν τὰ τὸν Πειραιᾶ μὲ τὰς Ἀθήνας μέλλοντα νὰ ἐνώσωσι μακρὰ τεῖχη· ἐκεῖ ἀνέωναν τὰ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ὀχυρώματα τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ ναὸς τῆς Νίκης μὲ τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ διάζωμα ἤρχησε νὰ στέφῃ τὸν πρὸς τὴν Πνύκα προμαχῶνα. Ὁ ναὸς τῶν Διοσκούρων, τὸ Θησεῖον, παντὸς εἶδους μνημεῖα ἀνεγείροντο, τὰ δὲ λατομεῖα τοῦ Πεντελικοῦ δὲν ἔπαυον στέλλοντα τὰ ἀπαρμιλλοῦ λευκότητος μάρμαρα αὐτῶν. Ἡ Ποικίλη, ἡμιτελὴς ἔτι, ἠνοιγεν ἤδη τὴν διπλὴν στοάν της, ἐξαίρετον τῶν εἰκόνων στέγασμα. Ἐπὶ τέλους ὁ Κίμων αὐτός, πλούσιος καὶ διὰ τῆς γενναιοδωρίας ὑποστηρίζων τὴν δημοτικότητα αὐτοῦ, ἐκαλλώπιζε τοὺς κήπους τῆς Ἀκαδημίας ὅπου οἱ πολῖται ἤρχοντο νὰ ζητήσωσι τὴν δρόσον καὶ ἀνάπαυσιν. Ἐστόλιζε δὲ ἐξόδων του βρύσεις δημοσίας, τὰς ἐξέδρας ὅπου οἱ σοφοὶ συνήρχοντο, καὶ μὲ κομψὰ θρανία τὰς δημοσίας πλατείας καὶ τριόδους. Αἱ χεῖρες καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἱκανότητες δὲν ἤρκουν ὅπως κορέσωσι τὸν ἐνθουσιασμόν λαοῦ ἐπανορθοῦντος τὰς ἀτυχίας αὐτοῦ καὶ μεταβαίνοντος ἀπὸ νεότητα ἀκαταμάχητον εἰς ὠριμον ἡλικίαν γόνιμον καὶ παντοδύναμον.

Ὁ Πολύγνωτος, τὸν ὁποῖον ὁ Κίμων ἐθεώρει ὡς τὴν πολυτιμωτέραν αὐτοῦ κατάκτησιν, ἐτέθη ἀμέσως εἰς ὑπηρεσίαν. Συμμετέσχε τῆς ἐργασίας τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν, οἵτινες τὸν μετεχειρίσθησαν ὡς ἴσον κατ' ἀρχάς, ὡς διδάσκαλον δὲ κατόπιν. Συνέδεσεν ἰδίως στενὴν φιλίαν μὲ ζωγράφον τινα, Μίκωνα καλούμενον, γλύπτην δὲ συγχρόνως, διότι ἡ ἀρχαιότης ὅπως καὶ ὁ Ἰταλικὸς μεσαιὼν παρουσιάζει συνέχῃ τοιαῦτα παραδείγματα ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς διαφόρους τέχνας διδομένου. Ἐκτὸς τούτου ὑποθέτουν ὅτι ὁ Μίκων ἦτο καὶ ἀρχιτέκτων καὶ ὅτι αὐτὸς κατεσκεύασε τὸ Θησεῖον, ἀφοῦ ὁ Κίμων ἔφερεν ἐκ Σκύρου τὰ ὀστᾶ τοῦ ἐξορίστου ἡμιθέου. Τὰ ἔσω τείχη τοῦ ναοῦ τούτου ἦσαν στολισμένα μὲ εἰκόνας, αἵτινες δυστυχῶς ἐξέλειψαν, ὅτε οἱ χριστιανοὶ τὸν μετέβαλον εἰς ἐκκλησίαν. Ἐνῶ δὲ ὁ Μίκων ἐσχεδίαζε τὸν πόλεμον τῶν Ἀμαζόνων καὶ τὴν μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Κενταύρων, ὑποθέσεις μὲ τὴν γλυπτικὴν σχετιζόμενας, ὁ Πολύγνωτος κατεγίνετο εἰς ἄλλο τι, λεπτότερον καὶ νεώτερον. Μεταξὺ τῶν μυθιστορικῶν παραδόσεων ὅσαι ἀπετέλουν τὸν βίον τοῦ Θησεῦς, ὑπῆρχε μία παριστάνουσα τὸν βασιλέα τοῦτον ἀπέναντι τοῦ Μίνως, καθημένου εἰς παραλίαν τινα τῆς Κρήτης. Ὁ Θησεὺς ἐπεκαλεῖτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Μίνως δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς τοιοῦτον, ρίπτων δὲ τὸ δακτυλίδιον αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, εἶπεν «ἂν ἦσαι υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, φέρε μου τὸ δακτυλίδιον τοῦτο». Ὁ Θησεὺς ρίπτεται ἀμέσως εἰς τὰ κύματα, ἀλλ' αἱ Νηρηίδες θεαὶ τῆς θαλάσσης τὸν ἀρπάζουν καὶ τὸν φέρουν ἐνώπιον τῆς Ἀμφιτρίτης, ἥτις τῷ ἐπιθέτει ἀκτινοβόλον στέμμα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων, τεκμήριον τῆς ἐνδόξου καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ συγχρόνως σύμβολον τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλοῦτου, ὅσα εἶχεν ὑποσχεθῇ τοῖς Ἀθηναίοις, λαῶ ναυτικῷ. Ὀλίγαι εἰκόνες ἦσαν ἀρμοδιώτεραι ὅπως θίξωσι τὴν καρδίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὀλίγαι δυσχερέστεραι. Σκηνὴ διπλῇ, χωρίον, ὀρίζων, κυμάτων διαύγεια, θεόητες ὠραῖαι καὶ πλουσίως κεκοσμημέναι, ἰδοὺ τί ἔπρεπε νὰ παραστήσῃ τέχνη, ἥτις ὀλίγους ἔτι εἶχε πόρους καὶ ἐλλειπῆς ἦτο, καθόσον ἀφορᾷ τὴν χάριν.

Δὲν ἐγγυῶμαι ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐθριάμβευσεν ἐντελῶς, τοιοῦτον ἀντικείμενον ἐξεικονίσας· ὅπωςδὴποτε ὁμοίως ὁ Μίκων δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸ ἀναλάβῃ. Εἶχε τὸν εὐνοούμενον κύκλον του, ὅπως τῶν πρώτων σχολείων οἱ καλλιτέχναι, τοῦ δὲ κύκλου τούτου εὐκόλως δὲν ἐξήρχετο. Παρίστα θαυμασίως τοὺς ἵππους, ὅπως ὅλοι σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου οἱ γλύπται, συνειθισμένοι ν' ἀντιγράψωσι τὰς τεθρίππους τῶν Ὀλυμπίων νικητῶν· τοὺς ἐζωγράφιζε μετὰ τοσαύτης λεπτότητος, ὥστε προσέθετε τρίχας καὶ εἰς τὰ κάτω βλέφαρα, τοῦθ' ὅπερ ἐθύμωνε τὸν Κίμωνα, συγγραφέα πραγματείας περὶ τῆς ἵππικῆς τέχνης· οἱ ἵπποι λοιπὸν δὲν ἔλλειπον εἰς ἐκάστην εἰκόνα αὐτοῦ. Εὐφυῆς, ἱκανὸς νὰ ὑπεκφεύγῃ ὅ,τι τὸν περιέπλεκεν, ἀγνοῶν τὴν τέχνην τῶν συντετμημένων ἐργασιῶν, ἂν παρίστα, χάριν παραδείγματος, τὸν Βούτην ὑπὸ βράχον συντριβόμενον, προσεῖχε νὰ μὴν ἀφήσῃ ὁρατὰ εἰμὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς μόνον καὶ τὴν κεφαλὴν. Ὁ Πολύγνωτος ἀπεναντίας εἶχε χεῖρα τολμηροτέραν, γραφίδα πλέον ἀνθηράν. «Πρῶτος, μᾶς λέγει ὁ Πλίνιος, παρέστησε τὰς γυναῖκας ἐν στολῇ, τὰς ἐνδυμασίας μὲ τὰ στιλπνὰ αὐτῶν ποικίλματα, τοὺς πολυειδεῖς κεκρυφάλους

» των.—Κατήργησε τὸ ἀκίνητον καὶ τραχὺ τῶν μυόνων τοῦ προσώπου, σύ-  
 » στημα τυπικὸν τῶν προκατόχων του. Ἦνοιξε τὸ στόμα τῶν προσώπων του  
 » καὶ τὰ κατέστησε μειδιῶντα, περιχύσας ὥραϊα ἐπὶ τῶν παρειῶν αὐτῶν χρώ-  
 » ματα». Εἰς ἓνα λόγον, ἐδημιούργησε τὴν ἔκφρασιν. Μόνος ἄρα ἐδυνήθη  
 νὰ παραστήσῃ τὴν Ἀμφιτρίτην περικυκλωμένην ἀπὸ τὰς Νηρηίδας. Ἐ-  
 βοήθησε δὲ καὶ τὸν Μίκωνα νὰ ζωγραφήσῃ λαμπροτέρας τὰς Ἀμαζόνας  
 αὐτοῦ.

Ἐπανευρίσκομεν τοὺς δύο φίλους ὠραίζοντας ἄλλον ναὸν, τὸν τοῦ Κάστορος  
 καὶ Πολυδεύκους. Ὁ Μίκων ἐξεικόνισεν ἐν αὐτῷ τὴν εἰς Κολχίδα ἐκστρα-  
 τεΐαν τοῦ Ἰάσονος, διότι ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης συνήργησαν εἰς  
 τὴν κατάκτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Εἶχεν ἤδη ὠφελήθῃ τῶν συμβουλῶν καὶ  
 τοῦ παραδείγματος τοῦ Πολυγνώτου, εἶχεν ἀποκτήσει πλειοτέραν τόλμην συγ-  
 χρόνως δὲ καὶ λεπτότητα, διότι οὔτε τὴν Μήδειαν παρέλειψε οὔτε τοῦ Περί-  
 κτου τὰς θυγατέρας. Ὁ Πολύγνωτος ἐζωγράφησεν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐσωτερικοῦ  
 τοῖχου τοὺς Διοσκόρους ἀπάγοντας τὰς θυγατέρας τοῦ  
 Λευκίππου, σκηνὴν θέλξασαν τὸν Ῥούθεν, ὅπως τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἐν τῷ μου-  
 σείῳ τοῦ Μονάχου εἰκὼν· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν ὁ μεταγενέστερος οὗτος  
 ζωγράφος περιέκλεισεν εἰς στενὸν περίθεμα, ὁ Ἕλληνας ζωγράφος τὴν εἶχεν ἐκ-  
 τείνειν ἐφ' ὅλου τοῦ μήκους τοῦ ναοῦ. Αἱ θυγατέρες τοῦ Λευκίππου δὲν ἦσαν μό-  
 ναι, ἀλλὰ συνωδευμέναι ὑπὸ πλείστων νεαρῶν παρθένων, συντρόφων των. Ἡ  
 πρὸς τὸν Λευκίππον διδομένη ἀγγελία, ἡ καταδίωξις ἴσως, ἡ συνδιαλλαγή, ἡ  
 τελετὴ ὀλόκληρος τοῦ διττοῦ γάμου, ταῦτα πάντα παρῆχον συνθέσεις ποικί-  
 λας, ἐλευθέρους, ταυτοχρόνως ἁρμοζούσας καὶ εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὸν με-  
 γάλον τῆς τέχνης χαρακτῆρα· διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι παρὰ τῷ Πολυγνώ-  
 τῳ τὸ χάριεν ὑποβάλλεται πάντοτε εἰς τὸ σοβαρὸν, τοῦθ' ὅπερ τὸν καθιστᾷ ἄ-  
 ξιον τοῦ Φειδίου πρόδρομον.

Τῶν πρώτων τούτων ἔργων ἡ ἐπιτυχία κατέστησε τὸν Πολύγνωτον προσφι-  
 λῇ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ εὐχωνται ἀπὸ καρδίας ὅπως ὠραι-  
 σθῶσιν οὕτω μεγαλοπρεπῶς ὅλα αὐτῶν τὰ μνημεῖα. Ἀλλ' ὅ,τι ἔτι μᾶλλον ἐ-  
 θαύμαζον, ἦτο τὸ ἀφιλοκερδὲς καλλιτέχνου, πᾶσαν ἀμοιβὴν ἀρνούμενου καὶ διὰ  
 τὴν δόξαν μόνον ἐργαζομένου.—Ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει στοᾶ, εἶδος περιπάτου  
 ὅπου οἱ πολῖται κατέφευγον, ὅπως προφυλαχθῶσιν εἴτε κατὰ τῶν ἐν ὥρᾳ χει-  
 μῶνος ψυχρῶν ἀνέμων, εἴτε κατὰ τῶν ἐν ὥρᾳ θέρους φλογερῶν ἡλιακῶν ἀκτί-  
 νων. Ἡ στοᾶ αὕτη ἦτο διπλῇ, εἰς ἓνα τοῖχον στηριζομένη, βλέπουσα δὲ συγ-  
 χρόνως καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν. Τὰ κάτωθεν τοῦ Τίβολι ἐρείπια  
 τῆς Ἀδριανῆς ἐξοχῆς, κτιρίου ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς εἶχε κατὰ μίμησιν  
 κατασκευάσει, μᾶς παρέχουσιν ιδέαν τινα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος στοᾶς. Τὸ μα-  
 κρόν ἐκεῖνο τεῖχος, τοσοῦτον καλῶς σκεπαζόμενον, ἤθελε φυσικῶς τῷ λόγῳ εἰ-  
 κόναι. Ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Μίκων ἐπεφορτίσθησαν νὰ τὸ καλλωπίσωσιν, ἐπειδὴ  
 δὲ τὸ ἔργον ἦτο σπουδαῖον, συμπαρέλαβον μετ' αὐτῶν καὶ τὸν Πάναινον, ἀδελ-  
 φὸν τοῦ Φειδίου.

Εἶναι βέβαιον σχεδὸν ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐξετέλεσε τὰ δυσχερέστερα μέρη  
 τῆς ἐργασίας ταύτης· ἐν πρώτοις διότι ὁ Μίκων καὶ ὁ Πάναινος ἀνεγνώριζαν

οἶκοθεν τὴν ὑπεροχὴν του, δεύτερον δὲ διότι τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἡ φιλία τοῦ Κίμωνος, καὶ ἡ σπανία ἐκείνη ἐξουσία ἣν ἀποκτᾷ καλλιτέχνης οὐδὲν λαμβάνων παρ' ἐνὸς λαοῦ, προσφέρων δ' αὐτῷ δωρεὰν τὰ ἔργα του, τὸν καθίστων σεβαστὸν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μνημονεύοντες τὴν στοὰν ταύτην, ἣτις ὠνομάσθη Ποικίλη στοὰ, τὸν Πολύγνωτον μόνον ἀναφέρουν, ὅπως οἱ νεώτεροι, προκειμένου περὶ τῶν πολυαρίθμων τοῦ Παρθενῶνος ἀναγλύφων, ἀναφέρουν τὸν Φειδίαν. Ἐξεύρομεν μολοντοῦτο ὅτι ὁ Μίκων ἐξεικόνισε τὴν μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, θέμα ὅπερ ἐγνώριζε κάλλιστα, ὁ δὲ Πάναινος τὴν ἐν Μαραθῶνι Μάχην, ἐν ἣ προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ πρόσωπα τεθνηκότα ἤδη ἢ τὰ ὅποια δὲν ἐγίνωσκε: τὸν Μιλτιάδην, τὸν Καλλίμαχον, τὸν Κυναίγειρον, ἀρχηγοὺς τῶν Ἀθηναίων, τὸν Δάτην καὶ Ἀρταφέρνην, σατράπας διευθύναντας τὸν Περσικὸν στρατὸν, χωρὶς νὰ λησμονήσῃ ἓνα κύνα μετασχόντα τῆς μάχης καὶ τὸν ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλον νὰ βλέπωσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἐκ λεπτότητος κινούμενος ὁ Πολύγνωτος παρεχώρει εἰς Ἀθηναῖον καλλιτέχνην τὴν ἐνδοξοτέραν σελίδα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, γινώσκων ὅτι διὰ τοῦτο θὰ εἶχεν ἀπέναντι τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ πλεοτέραν ἀξίαν ἢ ἔργον τελειότερον ὑπὸ ξένου ὅμως ἐξεργαζόμενον. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἦτο τόσο ἐυρεῖα καὶ τοσοῦτον ὑψηλῶς συλληφθεῖσα, ὥστε ἐδύνατο καὶ με τοῦτο ὁ Πολύγνωτος νὰ συνδράμῃ τὸν Πάναινον διὰ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ, νὰ τῷ χορηγήσῃ σχέδια καὶ ἐν μυστικότητι νὰ τὸν βοηθήσῃ δραστηρίως, ἀφίνων αὐτῷ τὴν τιμὴν ὀλόκληρον τοῦ ἔργου. Ἐφαίνετο ἐν πρώτοις ἡ ἐναρξίς τῆς μάχης, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἐδέχοντο τὴν προσβολὴν τῶν βαρβάρων· ὀλίγον μακρότερον ἡ νίκη ἀπεφασίζετο καὶ οἱ Πέρσαι ἐν φυγῇ ὤρμουν εἰς τὰ ἔλη τοῦ Μαραθῶνος· ἐπὶ τέλους δὲ εἰς τὴν ἄκραν τῆς στοᾶς, ἐφαίνοντο καταφεύγοντες εἰς τῶν Φοινίκων τὰ σκάφη, τὰ εἰς τὴν παραλίαν δεδεμένα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τοὺς κατεκερμάτιζον. Οἱ θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ὅσοι ἐν τῇ τρομερᾷ ταύτῃ μάχῃ εἶχον βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους ἦσαν καὶ οὗτοι ἀπεικονισμένοι.

Ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπερ ὁ Πολύγνωτος ἐρύλαξε δι' ἑαυτὸν, ἐξεικόνισε μέγα δράμα τοῦ Ὀμηρικοῦ κύκλου, τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωάδος. Ἐπειδὴ καὶ ἐν Δελφοῖς ἐξεικόνισε, διεξοδικότερον μάλιστα, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, λυπούμεθα ὀλιγώτερον ἐπὶ τῇ σιγῇ τῶν συγγραφέων, μὴ μνημονευόντων τὴν ἐν τῇ στοᾷ ἐργασίαν, ἀπλῶς δὲ μόνον ὅτι ἐφαίνετο ἐν αὐτῇ ἡ Κασάνδρα, ὁ Αἴας καὶ ἡ ἐκ τῶν ἱεροσύλων βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ ἐγερθεῖσα δίκη· μνημονεύουν δὲ καὶ τὴν Λαοδίκην, αἰχμάλωτον Τρωάδα, ὁμοιάζουσαν πολὺ τὴν Ἑλπινίκην, ἀδελφὴν τοῦ Κίμωνος. Ἡ Ἑλπινίκη ἦτο τοῦ Πολυγνώτου ἡ ἐρωμένη, ὁ δὲ ζωγράφος ἠθέλησε ν' ἀποθανατίσῃ τὴν καλλονὴν ἐκείνης ἣν ἠγάπα.

Ἡ δόξα τὴν ὁποίαν ὁ Πολύγνωτος περιεβλήθη ἐκ τῆς τοιούτου ἔργου ἐκτελέσεως, ἔρριψεν ἐκ νέου ἐν τῇ σκιᾷ τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ Μίκωνα καὶ Πάναινον. Ἐνδεεῖς ὥς ἐκ τούτου καὶ ἠναγκασμένοι νὰ πληρώνωνται, ἐδείκνυντο τεταπεινωμένοι με τοῦτο, παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν μεγαλοπρεπῆ ξένον, φιλοδωροῦντα πᾶν ὅ,τι εἰργάζετο. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπερύψωνον εὐχαρίστως τὸν ζωγράφον τῆς Θέσου, τῷ ἀπέδωκαν τὴν τιμὴν ὀλόκληρον τῆς Ποικίλης στοᾶς, οἱ δὲ μετα-

γενέστεροι ὑπῆρξαν ἢ ἡ γὰρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των. Τῷ ἀπένειμον τὸν τίτλον τοῦ πολίτου, τίτλον τοσοῦτον περιζήτητον, τόσον δυσκόλως καὶ σπανίως παραχωρούμενον ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καὶ τὸν ὅποιον ματαίως μετὰ τινα ἔτη ἐζήτησεν ὁ Ἀγοράκριτος, ὁ διασημότερος τοῦ Φειδίου μαθητής. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Πάναινος καὶ ὁ Μίκων κατήντησαν ἀντικείμενον τῶν προσβολῶν αὐτῶν καὶ τῶν μικροπρεπῶν ἐκείνων καταδρομῶν ὧν τὸ μυστικὸν κατεῖχεν ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, ἂν μολοντοῦτο ἦναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Μίκων ἐνήχθη εἰς δίκην καὶ κατεδικάσθη, διότι ἐζωγράφησε τοὺς βαρβάρους μεγαλητέρους τῶν Ἀθηναίων, τοῦθ' ὅπερ ἐπλήγωνε τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν. Ὁ τόσον φιλελεύθερος καὶ ἀξιέραστος λαὸς ἐκεῖνος πολλὰ ἄλλα δείγματα ἔδωκε παιδαριώδους ἀγνωμοσύνης.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸν Πολύγνωτον, ἔμεινε πάντοτε εὐχαριστημένος ἐκ τῆς σταθερᾶς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας των. Ὅσον ἔζησε μετὰ τῶν αὐτῶν, ἔζησε τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος. Φίλος στενὸς τοῦ Κίμωνος, μετεῖχε τῶν διασκεδάσεων του ἔτρεφε δ' ἐν αὐτῷ τοῦ ωραίου τὸν ἔρωτα. Ὁ Κίμων ἠγάπα τὰς τέχνας ἐμπαθῶς· ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας βασιλίδα τῶν πόλεων. Ἄν δὲν ἐξωρίζετο, ἤθελεν ἴσως προλάβει τὸν Περικλέα καὶ δώσῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὸν μέγαν αἰῶνα. Περικυκλούμενος ἀπὸ καλλιτέχνας, ἐχρησίμευεν ὁ ἴδιος ὡς παράδειγμα καὶ ἐθεωρεῖτο μουσικὸς ἄριστος. Γενναιόδωρος, εὐχερὴς τοὺς τρόπους καὶ εὐγενὴς, εὐκόλως σχετιζόμενος, οὐ μόνον ἠγαπᾶτο ὁ Κίμων ἀλλὰ καὶ ἐσυγχωρεῖτο εὐκόλως διὰ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ. Ἐπανερχόμενος ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν, οὔτε τὰς διασκεδάσεις ἔφευγε οὔτε τὰς ἐξ Ἰωνίας ἐταίρας. Ἄν οἱ πολῖται τὸν ἀπῆντων κάποτε εἰς κατάστασιν γειτνιάζουσιν τῇ μέθῃ, ἐμειδίω λέγοντες ὅτι καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐμέθυεν, ὅπως ἀναπαυθῇ ἐκ τῶν ἔργων του. Ἐγίνωσκον ὅτι τὴν ἐπιούσαν ἀνεχώρει διὰ νέους θριάμβους τοῦ Μιλτιάδου ὁ υἱός. Τῶν χρόνων τοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ ἡ ἀκολασία εἶναι ὁ συνήθης σύντροφος· διὸ ἐσυγχώρουν πολλὰ εἰς τοὺς καθ' ἑκάστην τὴν ζωὴν αὐτῶν κινδυνεύοντας. Ἄλλως τε, ὅπως διίδωμεν τὴν περίεργον ἐποχὴν ταύτην, ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἦν ἐποχὴ μεταβάσεως, ὅπερ σημαίνει συχνάκις ἀταξίας. Τὰ ἦθ' ἢ μετεπλάττοντο, τὰ ἰωνικὰ ἐνδύματα μὲ τὰς ἀπαλὰς καὶ συρομένας πτυχὰς ἀντικαθιστῶντο διὰ τῆς δωρικῆς ἐνδυμασίας. Ἐξέλιπον βαθμηδὸν αἱ μακραὶ κόμαι καὶ μετ' αὐτῶν οἱ ἐκ χρυσοῦ τέττιγες, δι' ὧν περιέδεον τοὺς περιπεπλεγμένους βροστρύχους. Τὰ πάντα ἐγίνοντο βαθμηδὸν ἀπλούστερα, σοβαρώτερα, διότι ἡ δημοκρατία ἐμεγάλωνε, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἐγίνοντο βαθμηδὸν ἡ σῶφρων τῆς Πελοποννήσου, ὅπου τὰ πάντα Δωρικὰ, ἀντίπαλος. Ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἡ μετ' οὐ πολὺ μέλλουσα νὰ πέσῃ, ἀπῆλαυνεν ἀμέριμνος τῶν ἀγαθῶν τῶν τελευταίων ωραίων ἡμερῶν αὐτῆς. Ὁ Κίμων, ἀρχηγὸς αὐτῆς, ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ διενεργῶν τὰς ἐορτὰς καὶ διασκεδάσεις, ἄστινας παρέτεινε λάφυρόν τι νέον, ὅπερ ὄχι δύσκολον. Ὁ Πολύγνωτος συνειθισμένος εἰς τὴν Ἀσιατικὴν πολυτέλειαν, καὶ φύσει κλίνων πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἠνοῦτο μὲ τὴν παιδρὰν νεολαίαν. Ἦτο, εἵπομεν, ἐραστὴς τῆς Ἐλπινίκης, ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνος, θυγατρὸς δὲ καὶ ἐγγονῆς βασιλέων. Μακρὰν τοῦ νὰ κρύψῃ τὸ πάθος αὐτῆς, ἐκαυχᾶτο ἀπεναντίας ἐπ' αὐτῇ τὴν ἐζωγράφισεν, κατ' αἵτησιν αὐτῆς, ἐπὶ τῆς Ποικίλης στοᾶς, ὅπως καθιερώσῃ δημοσίως καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἀγαπᾶσθαι

ὑπὸ μεγάλου καλλιτέχνου. Χήρα τοῦ πλουσίου Καλλίου, πεπαιδευμένη, εὐφυής, λησμονοῦσα τοὺς νόμους τοῦ γυναικωνίου, ὅπως δείξῃ εἰς τοὺς ἄνδρας ὅτι ἦτο ἀξία τοῦ συνδιαλέγεσθαι μετ' αὐτῶν, ἡ Ἐλπινίκη ὑπῆρξε διὰ τὸν Κίμωνα καὶ Πολύγνωτον ὅ,τι βραδύτερον ἡ Ἀσπασία διὰ τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Φειδίαν.

Αἱ διασκεδάσεις, ἐμμέτρως καὶ κοσμίως γενόμεναι ὅπως εἶναι τὸ ἴδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲν ἐμπόδιζον τὸν Πολύγνωτον τοῦ ἐξακολουθεῖν τὰ ἔργα του. Τὰ ἔργα του ἦσαν πολυάριθμα, οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος μέρος μόνον αὐτῶν ἀναφέρουσι. Δὲν μᾶς λέγουν, ἐν παραδείγματι, εἰς ποῖον οἰκοδόμημα εὐρίσκονται αἱ εἰκόνες, αἱ βραδύτερον μετενεχθεῖσαι εἰς τῆς Ἀκροπόλεως τὰ προπύλαια. Εἴτε διότι τὰ καταστήματα, ἐν αἷς εὐρίσκοντο, ἐπρόκειτο νὰ κατεδαφισθῶσιν, εἴτε διότι οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐτοιμόρροποι, εἴτε τέλος πάντων διότι τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Πολυγνώτου ἦσαν εἰκόνες κινηταί, τὰς ἐσύναξαν εἰς τὴν ὥραίαν μαρμαρίνην αἰθουσάν, τὴν ἀποτελοῦσαν μίαν τῶν πτερύγων τῶν Προπυλαίων καὶ ἐπωνομασθεῖσαν Πινακοθήκην ἔκτοτε. Αἱ εἰκόνες εἶχον πάθει· πολὺ· ὁ περιηγητὴς Πausanias ὁμολογεῖ μάλιστα ὅτι δὲν διέκρινε σχεδὸν ἔργα τινα ἡμισθεσθέντα ἤδη. Διὸ ἦτο καιρὸς νὰ σωθῶσι παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὰ πολύτιμα ταῦτα λείψανα. Ἰδοὺ, μεταξὺ διαφόρων καλλιτεχνικῶν ἔργων, τὰ τῷ Πολυγνώτῳ ἀποδιδόμενα.

Ἐφαίνετο ἐν πρώτοις ἡ εἰκὼν τοῦ Διομήδους καὶ Ὀδυσσεύς, τῶν δύο τούτων ἀχωρίστων συντρόφων, ἐτοίμων πάντοτε εἰς τὰ τυχερὰ συμβεβηκότα καὶ τὰ τολμηρὰ κατορθώματα. Ὁ μὲν εἰκονίζετο ἄρπάζων τοῦ Φιλοκτήτου τὰ βέλη, ὁ δὲ φέρων τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ἀπὸ τῆς Τροίας ἄρπαγόν, διπλοῦν περίαπτον ὅπερ ἐξησφάλιζε τὴν νίκην τοῖς Ἑλλησι. Ἐν ἄλλῳ ζεύγος, ἐπίσης διάσημον, ἐχρησίμευεν ὡς παράρτημα τῆς εἰκόνος τῶν δύο ἡρώων· ὁ Ὀρέστης φονεύων τὸν Αἰγισθον καὶ ὁ Πυλάδης φονεύων τοὺς υἱοὺς τοῦ Ναυπλίου Θέλοντας νὰ βοηθήσωσι τὸν Αἰγισθον.

Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης εἰκόνος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ, κεκρυμμένου μεταξὺ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους; ὁ Πausanias μᾶς ἀναφέρει μέρος μόνον αὐτῆς, τὸ δὲ μέρος τοῦτο ἐπανευρίσκομεν ἐν Πομπηίᾳ, ἐν ἀντιγραφῇ εἰκονισμένον. Μ' ὅλον τὸ μέτριον τῆς ἐργασίας, καὶ τοῦ ἀντιγραφέως τὸν τραχὺν καὶ δυσάρεστον χρωματισμόν, ἡ σύνθεσις καὶ τὸ σχέδιον εἶναι ἀπαραμίλλου καλλονῆς· ἤχησεν ἡ πολεμιστῆριος σάλπιγξ ἤδη καὶ ἠκούσθη τῶν ὅπλων ἡ κλαγγή· ὁ Ἀχιλλεὺς ῥίπτεται ἐπὶ τοῦ ξίφους καὶ τῆς ἀσπίδος ἅτινα ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχεν ἀναμίξει μετὰ τῶν γυναικείων στολισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐπροσποιεῖτο ἐκθέσας εἰς πώλησιν. Καταβαίνει τῶν ἀνακτόρων τὴν κλίμακα, οἱ ὀφθαλμοὶ του ζητοῦσι τὸν ἐχθρόν, τὰ δ' ἐν ἀταξίᾳ ἐνδύματα αὐτοῦ ἀφίνουν ἡμίγυμνα μέλη, ἄρρενωπά καὶ ῥωμαλέα. Εἰς μάτην ὁ φρόνιμος Φοῖνιξ ζητεῖ νὰ τὸν κρατήσῃ, ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν ἄρπάζει καὶ παρασύρει μετ' αὐτοῦ. Ἡ Δηϊδάμεια, ἐρωμένη τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἑγγυος, τρέχει ἐντρομος· ἐδοκίμαζεν ἤδη τὰ δῶρα τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς ἐκ τούτου δὲ φαίνεται ἡμίγυμνος ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῶν ἀνακτόρων· ἐν τῷ βάθει, ὁ Λυκομήδης καὶ οἱ φρουροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν με στεφάνους κεκοσμημένην στοάν. Ὑπάρχουν ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ κίνησις καὶ ζωηρότης ἀπαραμίλλοι· διὸ θεωρεῖται μία τῶν ὡραιότερων τῆς Πομπηίας εἰκόνων. Δὲν

τελμῶ νὰ εἶπω ὅτι εἶναι ἀντιγραφὴ εἰκόνης τοῦ Πολυγνώτου, καίτοι αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Πομπηίᾳ εἰκόνων εἶναι τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἀντιγραφαί. Ἴσως εἶναι μᾶλλον ἐπιτομὴ ἐκείνης, ἐλευθέρως σχεδιασθεῖσα. Ὁ Πολύγνωτος ἄλλως τε, κατὰ τὸν Παυσανίαν, δὲν εἶχε παρὰ τὴν Δηιδάμειαν μόνην, ἀλλὰ μεθ' ὧν τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ζωγράφος οὗτος ἔχει εἰδικὴν περὶ τὸ εἰκονίζειν γυναικας ἱκανότητα, αἱ θυγατέρες βασιλέως καὶ οἱ διαλάμποντες στολισμοὶ αὐτῶν προσέφερον εὐρεῖαν ὕλην εἰς τὴν γραφίδα του.

Ἡ Θυσία τῆς Πολυξένης ἦτο σκηνὴ παθητικώτερα ἐτι καὶ εὐκόλως πιστεύω ὅτι ἐπὶ τῶν Προπυλαίων θαυμάζων ὁ Εὐρυπίδης τοῦ Πολυγνώτου τὸ ἔργον συνέγραψε τὸ ἐξ ἀφελείας συγκινητικώτατον ἐκεῖνο διήγημα, τὸ περιπαθέστερον τῆς Ἑκάβης μέρος. Ὁ Νεοπτόλεμος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ἐξήγαγε τῆς θήκης τὴν χρυσὴν μάχαιραν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀφίνουν ἐλευθέραν τὴν νεαρὰν παρθένον, ζητοῦσαν νὰ καταβῇ μετὰ τῶν νεκρῶν, ὅχι ὡς δούλη ἀλλ' ὡς βασιλῆς. «Ἦκουσε τοῦτο καὶ ἄρπάζουσα τὴν καλύπτουσαν τοὺς ὤμους αὐτῆς χλανίδα, τὴν σχίζει μέχρι τοῦ μέσου τῶν πλευρῶν· γυμνὴ τὸ στήθος καὶ τοὺς κόλπους αὐτῆς, ὡραίους ὥσπερ ἀγαλμάτι· τὸ δὲ γόνυ κλίνουσα:» Ἰδοὺ, νεαρέ πολεμάρχα, τὸ στήθος μου, ἂν αὐτὸ θέλῃς νὰ κτυπήσῃς· ἂν δὲ τὸν λαιμόν, ἰδοὺ αὐτὸς ἐτοιμὸς καὶ ἐστραμμένος, ὅπως πρέπει. Πλὴν ἐκεῖνος, θαθέως συγκινηθεὶς, δὲν θέλει νὰ τὴν κτυπήσῃ καὶ τὸ θέλει...» Τρομερὰ διακοπὴ, ἀποτελοῦσα μόνη εἰκόνα ὁλόκληρον.

Ὁ Πολύγνωτος ἐπὶ τέλος ἐδανείσθη ἐκ τῆς ἑκτῆς τῆς Ὀδυσσεΐας ῥαψωδίας σκηνὴν ἁρμοδιωτάτην πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, τὸν Ὀδυσσεῦ παρῶν αἰζόμενον εἰς τὴν Ναυσικᾶν καὶ τὰς συντρόφους αὐτῆς, ἐλθούσας νὰ πλύνωσιν εἰς τὸν ποταμόν. Εἶχεν ἀναμφιβόλως ἐκλέξει τὴν στιγμὴν καθ' ἣν αἱ νεάνιδες παίζουν τὴν σφαῖραν, ἐνῶ τὰ πολύτιμα ἐνδύματα ξηραίνονται εἰς τὸν ἥλιον. «Ἐν μέσῳ αὐτῶν ἡ χιονώλενος Ναυσικᾶ διευθύνει τὸ παιγνίδιον. Ὡς ἡ Ἀρτεμις, ἀρεσκομένη εἰς τὸ τοξοβολεῖν, διατρέχει τὰ ὄρη, τὸν ὕψηλόν Ταύγετον καὶ Ἐρύμανθον, κάπρους καὶ ἐλάφους ταχύποδας διώκουσα· περίξ αὐτῆς παίζουν τῶν δασῶν αἱ νύμφαι, αἱ θυγατέρες τοῦ αἰγιόχου Διός· ἡ δὲ Λατώ εὐφραίνεται κατὰ τὴν καρδίαν της. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλκινόου ῥίπτει εἰς μίαν τῶν συντρόφων αὐτῆς τὴν ἐλαφρὰν σφαῖραν, ἥτις, πίπτουσα ἐντὸς θαλάσσης, χάνεται. Βάλλουσιν ὅλοι δυνατὴν κραυγὴν. Ἀμέσως ὁ θεὸς Ὀδυσσεὺς ἐξέρχεται ἐκ τῶν κρυπτόντων αὐτὸν θάμνων. Προχωρεῖ ὡς ὁ ὄρεσίβειος λέων, ὅστις, πεπορθὼς εἰς τὴν δυνάμιν του, βαδίζει πλησσόμενος ὑπὸ τῆς βροχῆς καὶ ὑπὸ τοῦ λαίλαπος. Ταῖς παρουσιάζεται τρομερὸς, ῥυπαρὸς ἐκ τοῦ θαλάσσιου ὕδατος...» Ἐκαστος ἐρωτᾷ ἑαυτὸν ἂν εἰς καλλιτέχνης δὲν ἦτο αὐθάδης ζητῶν νὰ παλαίσῃ πρὸς καλλὸνάς τοιαύτας ἢ φρόνιμος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ποιητὴν οὕτινος τὰ ἔπη ἦσαν ἐγκεχαραγμένα εἰς ὧν τὰς ψυχάς· ἀλλ' ὁ Πολύγνωτος εἶχε συνειθίσει ν' ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν Ὀμηρον, ὅπως ὁ Ραφαήλ πρὸς τὴν Γραφήν.

Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς μεταδίδει οὐδεμίαν λεπτομέρειαν περὶ τῶν ἄλλων εἰκόνων, δι' ὧν ὁ Πολύγνωτος ἐδυνήθη νὰ καλλωπίσῃ τὰ ἄλλα Ἀθηναῖκά μνημεῖα. Ἴσως ἐξ Ἀθηνῶν ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι εἰκόνα τεθείσαν ὑπὸ τὴν στοὰν ἐνός

μέρους τῆς Πομπηίας, καὶ παριστάνουσιν πολέμιστὴν μὲ τὴν ἀσπίδα του. Ἴσως ἐν Ἀθήναις ἐφάνη ἡ τιμωρία τοῦ Σαλμωνέως, δυσεβοῦς τὸν ὁποῖον καὶ ἐν τῷ αἵθρῳ ὁ Ζεὺς ἐξηκολούθει κεραυνοβολῶν. Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς διδάσκει διατὶ ὁ περίφημος καλλιτέχνης ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν ἥτις τὸν εἶχεν υἱοθετήσει· ἀλλὰ δύσκολον δὲν εἶναι νὰ μαντεύσῃ τις τὸ αἶτιον. Τοῦ Κίμωνος ἐξωσθέντος, τῶν φίλων αὐτοῦ πεσόντων ὑπὸ δυσμένειαν, τῶν ὁπαδῶν του ταπεινωθέντων, τῶν δημοσίων ἔργων διακοπέντων, τοῦ κοινοῦ βίου ἀπωλέσαντος τὴν προγενεστέραν ἁρμονίαν, ἐξ ὧν τούτων ἡ Ὀλίμπις ἡ συνοδεύουσα πᾶσαν πολιτικὴν κρίσιν, ἡ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραβολῶν πικρία καὶ ἡ πρὸς τὴν νικηθεῖσαν μερίδα γενναία αὐτοῦ πίστις, ἐμελλόν νὰ μακρύνωσι τῶν Ἀθηνῶν ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον νὰ διαπράξῃ μεγάλα πλέον ἔργα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ὁ Περικλῆς δὲν ὑπῆσχετο εἰς τὰς τέχνας ἐτι τὸ μεγαλοπρεπὲς στάδιον, ὅπερ βραδύτερον ταῖς ἡνοιξε. Ἐπὶ δεκαεξέτη, τουτέστι ἀπὸ τῆς ἐξορίας τοῦ Κίμωνος μέχρι τῆς τριακονταετοῦς εἰρήνης, ὁ νέος ἄρχων τῆς δημοκρατίας κατεδικάσθη ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων, ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, ἐκ τῶν ἐπιφόβων διακυμάνσεων δημοκρατίας ἀκανονίστου ἐτι καὶ προπάντων ἐκ τῆς τοῦ δημοσίου ταμείου ἀνεχρείας εἰς τὸ νὰ μὴ δύναται τι. Ὁ Φειδίας ἦτο μόνος ἐν γνώσει τῶν εὐγενῶν σχεδίων ἅτινα ἐμελλον βραδύτερον νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν σχολὴν ἀπαράμιλλον λαμπρότητα. Ὁ Πολύγνωτος ἠγνόει τὰ σχέδια ταῦτα ἐν δὲ τῷ Περικλεῖ δὲν ἐβίλεπεν εἰμὴ τὸν ἐχθρόν τοῦ Κίμωνος, τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀχαλινώτου ὄχλου. Ἐμακρύνθη, καλούμενος παρ' ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, αἵτινες ἐκ προσιμίων διεφιλονείκουν ἀλλήλαις τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀγαθὰ καὶ αἱ ὁποῖαι τῷ προσέφερον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν δόξαν του.

## Γ.

Διευθύνθη πρὸς τὴν βόρειον Ἑλλάδα. Διήλθε τὸν Κιθαιῶνα, κατέβη πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἐφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Πλαταιάς, μικρὰν πόλιν εὐνοουμένην παρὰ τῶν Ἀθηναίων, κατοικουμένην ὑπὸ λαοῦ ἡρωικοῦ, πρώτου δραμόντος εἰς βοήθειάν των, καὶ ὅστις μόνος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.—Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, οἱ Θηβαῖοι, σύμμαχοι τοῦ Ξέρξου, εἶχον καταστρέψει τὰς Πλαταιάς· ἀλλ' αἱ Ἀθηναὶ τὰς ἐπανεφέρουν εἰς τὴν προτέραν θέσιν των δωρήσαντες αὐταῖς καὶ μίαν ἀποικίαν· μετεχειρίσθησαν τοὺς Πλαταιεῖς ὡς ἀδελφούς, τοῖς ἔδωκαν μέρος τοῦ πλούτου αὐτῶν ὅπως ἐγείρῳσι ναὸν πρὸς μνήμην τοῦ κοινοῦ θριάμβου καὶ τοῖς ἔπεμψαν τὸν Φειδίαν ἵνα κατασκευάσῃ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κολοσσιαῖον εἰς τὴν Ἀθηναίαν ἀγάλμα. Μένων λοιπὸν ἐν Πλαταιαῖς ὁ Πολύγνωτος ἔμενε ἐν Ἀθηναίῳ ἐδάφει. Ἡθέλησε νὰ συνεργασθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν ἐγκαλῶπισιν. Ἐνῷ δὲ Δωριεὺς καλλιτέχνης ἐσχεδίαζεν ἐφ' ἐνός τῶν μακρῶν τοῦ ἀγιαστηρίου πλευρῶν τὸν πόλεμον τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, ὁ Πολύγνωτος ἐξωγράφει ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τοίχου τὴν σφαγὴν τῶν μνηστήρων ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύος. Τότε ἡ Ἀθηναῖς ἐκ τοῦ ὕψους τῆς στοᾶς ἤγειρεν εἰς τοὺς ἀέρας τὴν ὀλεθρίαν διὰ τοὺς θνητοὺς αἰγίδα αὐτῆς, καὶ

αἱ καρδίαι τῶν μνηστήρων ἐπληρώθησαν τρόμου ἀμέσως. Ἐτρεχον ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἐκπληκτοί, ὡς ἀγέλη βοῶν τοὺς ὁποίους νύττει ἀετὸς ταχύπτερος τὸ ἔαρ, ὅταν αἱ ἡμέραι ἀρχίζουσιν νὰ μεγαλύνωσι. Ὅπως οἱ γαμφώνυχες γῦπες, οἱ τὸ ῥάμφος κυρτὸν ἔχοντες χύνονται, περιφρονοῦντες τὰς παγίδας, ἐκ τῶν ὀρέων ἐπὶ τῶν ἄνωθεν τῆς πεδιάδος ἱπταμένων πτηνῶν... οὕτω ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοι αὐτοῦ ὥρμησαν κατὰ τῶν μνηστήρων, πανταχόθεν κτυπῶντες αὐτοὺς, ἐνῶ δ' οὗτοι ὠλόλυζον, τὰ κτυπήματα ἀντήχουν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν καὶ τὸ ἔδαφος ἠρυθραίνετο ἐξ αἵματος. Τὸ θέμα τοῦτο εἶχεν ὑπαγορευθῆ τῷ καλλιτέχνῃ ὑπὸ ιδέας ὀρθῆς καὶ βαθείας συγχρόνως: ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερώων ἀπὸ τοὺς ἄρπαγας τὸν οἶκόν του, ἦτο τὸ ἔμβλημα τῶν Πλαταιῶν ἀνακτώντων τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἄλωθείσαν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Θηβαίων· καὶ εἰς αὐτοὺς δὲ ἡ Ἀθηναῖα ἔδωκε τὴν νίκην.

Ἐκ Πλαταιῶν ὁ Πολύγνωτος μετέβη εἰς Θεσπειάς, ὑπὸ τοῦ Ἐλικῶνος τοὺς πρόποδας, τὰς περικλεεῖς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἑρωτα λατρείας Θεσπειάς, περικλεεστέρας δ' ἔτι μᾶλλον κατόπιν ἐκ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν τοῦτον ἀγαλμάτων τῆς, κατασκευασθέντων ὑπὸ τοῦ Λυσίππου καὶ Πραξιτέλους, τὰς Θεσπειάς τέλος πάντων καυχωμένας ὅτι ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Θεσπίου, ἀπογόνου τοῦ Ἑρεχθέως. Φαίνεται ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐδέχετο προθυμότερον τὴν πρόσκλησιν τῶν πόλεων ὅσαι συνεδέοντο διὰ τινος δεσμοῦ μὲ τὰς προσφιλεῖς τοῦ Ἀθήνας· διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπεμακρύνετο βαθμηδόν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ παρηγορεῖτο διὰ τῆς γλυκύτητος τῶν ἀναμνήσεων. Ἀγνωστον τί ἔργον ἔδωρῆσατο τοῖς Θεσπιεῦσι· γινώσκεται μόνον ὅτι ἐξωγράφησε δημόσιον τι οἰκοδόμημα καὶ ὅτι ὁ φέρων τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τοῖχος ὠκοδομήθη ἓνα αἰῶνα βρυσύτερον, ἀναμφιβόλως συνεπεία πυρκαϊᾶς τινος ἀποτεφρωθείς. Ὁ Πausίας, ζωγράφος ἐκ Σικυῶνος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς σύγχρονος, ἐπεφορτίσθη νὰ κοσμήσῃ τὸν νέον τοῖχον. Ν' ἀνταγωνισθῇ ὁμως πρὸς τὸν μέγαν Πολύγνωτον, ἦτο τολμηρὰ ἐπιχείρησις. Ὁ Πausίας ἀπώλεσε πολὺ ἠθικῶς ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ ἔργου τοῦ πρὸς τὰ προηγούμενον, καίτοι ἦν ἄριστος περὶ τὸ εἰκονίζειν μικρὰ ἀντικείμενα καὶ εἶχε μάλιστα μάθει τῶν ἀνθῶν τὴν ἀπομίμησιν, ζῶν μετὰ τῆς Γλυκερίας, τῆς ὡραίας ἀνθοπώλιδος. Ἐπίσης αὐστηροὶ εἴμεθα σήμερον καὶ ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι πρὸς τοὺς καλλιτέχνας τοὺς ἐπιφορτισθέντας νὰ ἐπισκευάσωσι τὰς ἐν Φαρνεζίνῃ τοιχογραφίας τοῦ Ραφαήλου.

Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Πολύγνωτος, ἀφοῦ καὶ ἐν Θεσπειαῖς διέμεινε χρόνον ἱκανόν ὅπως ἐν Πλαταιαῖς, διευθύνθη εἰς Δελφοὺς, τὴν ἁγίαν πόλιν. Ὅπως ὁ Φειδίας, ἐξόριστος, δὲν ἔμελλε νὰ στερῇ ὅπως λαμπρύνῃ λαοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐκλείσθη ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν οὐδετέρῳ ἐδάφει, τὸ ὅποιον ὅπλων κλαγγὴ ποτὲ δὲν ἐτάραξε, τὸ ὅποιον ἱερεῖς μόνον κατῴκουν, τὸ ὅποιον οἱ Ἕλληνες ὅλοι κοινὴν ἐκάλουν πατρίδα, οὕτω ὁ Πολύγνωτος δὲν ἠθέλησέ ποτε νὰ στολίσῃ πόλεις ἐχθρικῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας διακειμένας, ἐξελέξατο δὲ τοὺς Δελφοὺς, ὡς πόλιν ἁγιασθεῖσαν διὰ τῆς θρησκείας, σεβαστὴν καὶ ἐπισκεπτομένην παρὰ τῆς Ἑλλάδος ὅλοκλήρου, καὶ τὴν ὁποίαν τὰ μᾶλλον πρὸς ἀλληλα διάφορα ἔθνη ἐφιλοτιμοῦντο νὰ στολίσωσι. Ἡ Ὀλυμπία καὶ οἱ Δελφοὶ ἦ-

σαν διὰ τοὺς ἀρχαίους ὅ,τι ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ Ῥώμη νῦν διὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Οἱ Δελφοὶ κεῖνται ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ Παρνασοῦ, ἄνωθεν τῆς κοιλάδος τοῦ Πλείστου ποταμοῦ, σκιάζονται δ' ὑπὸ ἐλαιῶν μεγαλοπρεπῶν ἄστινας δὲν πρέπει νὰ παραβάλη τις πρὸς τῆς ἡμετέρας Προβηγγίας τὰ μικρὰ δενδρύλλια, ἀλλὰ πρὸς τοῦ Τίβολι μᾶλλον τὰ ἐλαιόδενδρα. Δένδρα ὑψηλὰ, ρίζαι αἰωνόβιοι παρὰ τὰς ὁποίας διοχετεύσεις καλῶς περιποιούμεναι διατηροῦν ὑγρασίαν γόνιμον· τὰ φύλλα των, τῶν ὁποίων τὸ κάτωθεν μέρος εἶναι φαιὸν καὶ ἀργυρόχρουν, ἀποσπῶνται ἀλλήλων, βάθος ἔχοντα τὸν τόσον κυανοῦν καὶ διαυγῆ τῆς Ἑλλάδος οὐρανόν. Αἱ δύο τοῦ Παρνασοῦ κορυφαί, αἱ τοσοῦτον παρὰ τῶν ποιητῶν ἐξυμνηθεῖσαι, χωρίζονται διὰ μεγάλου σχίσματος. Εἰς τὸ μέρος ἀκριβῶς ὅπου τὸ σχίσμα λήγει καὶ ἀναβλύζει ἡ Κασταλία πηγή, οἱ Δελφοὶ ἐκτείνονται ἐπὶ φυσικοῦ ἀνδῆρου, ἐν εἶδει θεάτρου διατεθειμένου καὶ τὰ πλευρά του ἐρείδοντος εἰς ὀρθίους βράχους, ὧν τὰ χρώματα στίλβουσι, ἡ δὲ θεὰ σοβαρὰ συγχρόνως. Ὁ καθαρὸς ἐκεῖ ἀήρ, ἡ θαυμασία θεὰ καὶ οἱ τὴν φάραγγα διερχόμενοι ἄετοί φαίνονται ἀναγγέλλοντες ὅτι εὐρίσκεται τις πλησιέστερον τοῦ οὐρανοῦ. Ὅπως μὴ ἡ φαντασία ἡμῶν σχηματίσῃ περὶ τῆς θέσεως ταύτης ιδέαν παρὰ πολὺ μεγάλην καὶ στηριχθῇ ἐπὶ ἀκριβῶν ἀναλογιῶν, μὴ λησμονώμεν ὅτι ὁ Παρνασὸς, χιονοστεφής ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔχει 7,000 περίπου ποδῶν ὕψος.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐσήμαινε πολὺ ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Πνευματικὴ δύναμις, ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο αἱ ἐρήμεραι δυνάμεις καὶ τὴν ὁποίαν ἀτιμωρητὶ δὲν περιεφρόνει τις, ὁδηγὸς τῶν βασιλέων, τῶν στρατηγῶν, τῶν ἱδρυτῶν ἀποικιῶν, καθιέρωσις νομοθετῶν, καὶ Σόλωνος καὶ Λυκούργου, καθημερινὸς τῶν ἰδιωτῶν σύμβουλος, ἀποφασίζων τὸν πόλεμον ἂν προέλεγε τὴν νίκην, τὴν εἰρήνην δὲ ἂν τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν, μίγμα τι γενναίας πολιτικῆς καὶ θεωριῶν ὅχι ἄνευ συμφέροντος, ὑψηλῆς φρονήσεως καὶ παιδαριώδους δόλου, τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ὑπῆρξε μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ὁ ἠθικὸς δεσμὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀπώλεσε τότε μέρος τῆς ἀξίας του, διότι ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὸ Δωρικὸν σύστημα, πρὸ πάντων δὲ διότι ἡ φιλοσοφία καὶ ἀπιστία κατέλαβον τοὺς πολιτικοὺς ἀνδρας· ἐπὶ Πολυγνώτου μολοντοῦτο, τὸ μαντεῖον ἀπῆλθεν ἀκεραίας τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ, οἱ δὲ Δελφοὶ ἐδύναντο δικαίως ὁπωσοῦν νὰ ὀνομασθῶσι τὸ κέντρον τῆς Γῆς, τουτέστι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Πανταχόθεν ἐβρέον αἱ προσφοραί· πανταχόθεν ἤρχοντο πρέσβεις, τοῦ Κροίσου, τοῦ Ταρκυνίου, τῆς Δημοκρατικῆς Ῥώμης, τῆς Ἑτρουρίας, τῆς Μασσαλίας, τῆς Σαρδηνίας, τῆς Δύσεως εἰς ἓνα λόγον· ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῶν ἀπωτέρων τῆς Ἀνατολῆς νήσων. Πόσα δῶρα μεγαλοπρεπῆ! πόσα ἀγάλματα! πόσα μνημεῖα! Ἐκαστος λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἤγειρεν οἰκοδόμημα, Θησαυρὸν καλούμενον, ἐν ᾧ ἐνεκαινίαζε τὰ τρόπαια αὐτοῦ· ἕκαστος νικητῆς, ἕκαστος ἀθλητῆς ἔφερε τὸ ἀγαλμὰ του, τοιαῦτα δὲ βραδύτερον ἐμέτρησαν μέχρι τριῶν χιλιάδων. Ὅλα δὲ τῆς τέχνης τὰ πλούτη ταῦτα ἐτοποθετοῦντο ὅχι μὲ τὴν συμμετρίαν ἐκείνην, τὰ μεγάλα διαστήματα, τὰς θέσεις, μὲ τὰς εἰσόδους καὶ τὰ κενὰ ἅτινα ἀγαποῦν οἱ μεταγενέστεροι καὶ

τὰ ὅποια ἀπήρεσκον εἰς τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν· τούτου ἀπόδειξις τῶν Ῥωμαίων ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ ἀκρόπολις. Τὰ πάντα ἀπεναντίας ἦσαν τυχαίως τοποθετημένα, τὰ πάντα ἀθροισμένα κατὰ τὴν ἰδιοτροπίαν ἐκάστης ἐποχῆς μετὰ ἀνωμαλίαν τὴν ὁποίαν ἡ τέχνη δὲν ἐτρόμαζε, με ἀταξίαν γραφικωτέραν ψυχρᾶς κατατάξεως καὶ ἀρμοδίαν νὰ παράγῃ τὴν κίνησιν, τὴν ποικιλίαν, τὴν ἀρμονίαν· διότι ὑπάρχει ἡ βαθεῖα αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἰδικῆς μας κλίσεως καὶ τῆς τῶν ἀρχαίων· εἰς τὰς δημοσίας πλατείας ἡμῶν, εἰς τὰ πρόσωπα τῶν οἰκοδομῶν, εἰς τὰ συμπλέγματα τῶν μνημείων μας ζητοῦμεν τὴν συμμετρίαν· οἱ Ἕλληνες ἐζήτουν τὴν ἀρμονίαν. Ἡ συμμετρία ἀποκαθιστᾷ ἀπανταχοῦ τὴν ἰσορροπίαν, τὴν κανονικότητα· ὅ,τι ὑπάρχει δεξιὰ, τὸ ἐπαναλαμβάνει ἀριστερά· περιάγει τὴν στάθμην καὶ τὸν γνώμονα με τοῦ γεωμέτρου τὴν ἀκρίβειαν· ἐν περιλήψει εἶναι ἐπιστήμη. Ἡ ἀρμονία ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲν παραβιάζει οὔτε τὸ ἔδαφος οὔτε τὴν ἐπιφάνειαν, δέχεται τὰ προσκόμματα, σέβεται τὰς ἀναλογίας, ὠφελεῖται ἐξ αὐτῶν, ἀγαπᾷ τὰς ἀντιθέσεις καὶ γεννᾷ κάποτε τὰς παραφωνίας· εἶναι αἶσθημα. Ἄν θέλῃ τις νὰ μάθῃ πόσον ἐν τῇ τέχνῃ τὸ αἶσθημα ὑπερέχει τῆς ἐπιστήμης, ἅς παραβάλλῃ τὰ μνημεῖα μας ὁλόκληρα, τὰ μᾶλλον φημιζόμενα, πρὸς τὰ ἐρείπια ὁλόκληρα, ναι, αὐτὰ τὰ ἐρείπια, ἅτινα μᾶς δεικνύουν σήμερον αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ῥώμη!

Ἐν τῷ ἀπείρῳ ἀγιαστηρίῳ τούτῳ, τῷ ἐξίσου καὶ εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν θρησκείαν ἀνήκοντι, ὁ Πολύγνωτος ἤθελε νὰ μείνῃ. Τὸν ὑπεδέχθησαν με σεβασμοῦ ἀνάμικτον θαυμασμόν· οἱ Ἀμφικτύονες ἐψηφίσαντο ὅτι θέλει ξενισθῇ παρ' αὐτοῖς, τὰ δ' ἐξοδὰ του πληρώνονται παρὰ τοῦ ἱεροῦ ταμείου, ἡ μεγαλητέρα τιμὴ, ἣν ἐδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ σεβαστόν τοῦτο συμβούλιον. Ὁ Πολύγνωτος ὅστις ἦτο πλούσιος, ὅστις καὶ ἤδη εἶχε παρέξει δείγματα τῆς ἀφιλοκερδεΐας του καὶ νέα τοιαῦτα ἐμελλε νὰ παρέξῃ, ἐδέχθη μόνον τιμῆς χάριν. Ὑπῆρχεν ἐν Δελφοῖς κατάστημα καλούμενον ἡ Κνιδίων Λέσχη, μέρος ἀναπαύσεως, ὅθεν ἐβλεπέ τις τὴν κοιλάδα καὶ τὴν θάλασσαν, ὅπου ἀνέπνεε τὴν δρόσον τῆς Κασσοπίδος πηγῆς, ἐν γλυκεῖ μορμουσμῷ κάτωθεν τῆς Λέσχης ῥεούσης. Οἱ γέροντες, οἱ ἱερεῖς, οἱ προσκυνηταὶ συνηθροίζοντο ὑπὸ τὰς στοᾶς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ὅπως συνδιαλεχθῶσι,—τῆς οἰκοδομῆς ταύτης τὰ χωρίσματα μᾶς εἶναι ὀλίγον γνωστὰ, οὐχ ἥττον φαίνεται χρησιμεύσασα ὡς πρότυπον εἰς τῶν Ῥωμαίων τ' ἀνάκτορα· οἱ γυμνοὶ τοῖχοι αὐτῆς εἶχον χρεῖαν εἰκόνων· ὁ δὲ Πολύγνωτος ἐπεφορτίσθη νὰ κοσμήσῃ τὰς εὐρείας ἐπιφανείας αὐτῆς.

Ἐπεχείρησε μόνος ἔργον, ὅπερ τὸν ἐδέσμευσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Ἐν μέρει, τὸ τελευταῖον ἴσως ἡμισυ τοῦ βίου του, ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἀπείρον ἐργασίαν ταύτην. Ἄν εἰς τόμος μὴ ἀρκεῖ ὅπως περιγράψῃ τις ἀκριβῶς τὰς ἐν Βατικανῷ τοιχογραφίας τοῦ Ῥαφαήλου, δὲν ἐχρειάσθη ὀλιγώτερον τῶν ἐπτὰ κεφαλαίων ὁ Ἕλλην Πausanias ὅπως καταγράψῃ τὰ κοσμοῦντα τὴν λέσχην ἀντικείμενα. Καὶ πάλιν αἱ ἀπαριθμήσεις αὗται εἶναι με ἀπίστευτον συντομίαν συντεταγμέναι· σημειώσεις μᾶλλον ὁδομαίου ὁδοιπόρου ἢ ἐκτιμήσεις ἀνθρώπου με ἰδέαν, οὐδὲ κἂν μελέται περιέργου τινος. Θέλω μοῦλα ταῦτα προσπαθήσει νὰ συλλέξω, μεταξὺ τοσούτων συγκεχυμένων περιγραφῶν, ὅ,τι οὐσιωδέστερον καὶ χα-

ρακτηριστικώτερον. Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὰ καὶ ζωντανὰ τὰ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου, δὲν ἀπελπίζομαι μολταῦτα νὰ παραστήσω τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὴ ἡ ἐκλογή τῶν ἀντικειμένων μᾶς ἀποδεικνύει ἄνθρωπον, οὗτινος ἡ ψυχὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ συλλάβῃ ὅ,τι ὑψηλότερον, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ μέχρι αὐστηρότητος σοβαραὶ ἰδέαι ἔχουσι πᾶσαν τὴν ἰσχὺν φιλοσοφικῆς διδασκαλίας. Εἶχε παρέλθει δι' αὐτὸν ὁ καιρὸς τῆς νεότητος, τῶν ωραίων ἐρωμένων, τῶν κομψῶν ἡδονῶν, τῶν ἐλπίδων, αἵτινες ῥίπτουσι πέπλον εὐάρεστον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχε φθάσει ἡ ὥριμος ἡλικία, φέρουσα τὴν γνῶσι ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν βασάνων αὐτῶν, ἣτις ὀνομάζεται πείρα, καρποῦ ἄνευ πικρίας διὰ τὰς μεγάλας ψυχὰς, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ὁσμὴ αἰετοῦ δυσάρεστος. Διὰ τοῦτο ὁ Πολύγνωτος ἀπεφάσισε νὰ παραστήσῃ τὴν Ἄλωσιν τῆς Τρωάδος, τουτέστι μίαν τῶν ὀδυνηροτέρων τῆς ἱστορίας σελίδων καὶ ἐν τῶν ἐξοχωτέρων παραδειγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης τρέλας, διότι χάριν μιᾶς γυναικὸς ἑκατὸν λαοὶ ἐξολοθρεύονται ἕως οὗ πόλις ἀνθηρὰ στέργει νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτῆς. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Πολύγνωτος ἐφέρειτ' συγχρόνως πρὸς μελέτας εὐγενεστέρας καὶ μελαγχολικωτέρας, ἅστινας δὲν ἀπωθοῦσιν οἱ προχωροῦντες ἐν τῷ βίῳ. Ἐδοκίμαζε τὰς θείας μερίμνας τῆς ψυχῆς συναισθανομένης τὴν ἀθανασίαν, ἣτις πιστεύει ὅτι ὁ θάνατος ἔχει τὴν ἐπαύριον αὐτοῦ καὶ ἣτις ἀγαπᾷ νὰ ἐξετάζῃ τὸν ἄγνωστον κόσμον ὅπου θὰ μεταβῇ, ἀφίνουσα τὸ σῶμα. Τὸ μέρος ὅπου κατῴκει ὑπέτρεφε τοιαύτας μελέτας ἀναμιγνύον τὴν σταθερότητα τῆς θρησκείας μὲ τῆς πίστεως τὴν ἡδύτητα. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐροθήθῃ νὰ ζωγραφῇ τὸν Ἄδην, κατοικίαν καὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ψυχῶν, ὅπου οἱ ἥρωες καὶ οἱ ποιηταὶ τερπνῶς συνδιαιτῶνται εἰς τὰ Ἥλύσια πεδία, ἐνῶ οἱ ἔνοχοι στενάζουσιν ἐν τῷ Τάρτάρῳ.—Ὅπως μείνη δὲ ὁ Ὅμηρος ὁ δεσμὸς τῶν δύο ἀντικειμένων, ὁ ζωγράφος ἐξελέξατο τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ Ὀδυσσεὺς καταβαίνει μετὰ τῶν ψυχῶν καὶ συμβουλεύεται τὸν μάντιν Τειρεσίαν.

Τὰ δύο ταῦτα ἔργα, ἀξίως πρὸς ἄλληλα ἀμειλῶμενα, κατεῖχον τῆς λέσχης τὸ ἐνδότερον ὀλόκληρον. Μεγάλα καὶ ποικίλα ὡς ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν σκηνῶν, ἦσαν τοποθετημένα μετὰ τῆς σοφῆς ἐκείνης τάξεως ἣν ἀπῆντουν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Ἑλλήνων, τοσοῦτον ἀγαπώντων τὴν εὐκρίνειαν· τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ναῶν ὡς ταινίαι ἐλαφρὰ γεγλυμμένα περιδέματα, τὰ μεγάλα ἐμβαδὸν ἐφ' ὧν αἱ εἰκόνες διαιροῦνται εἰς ζώνας τακτικὰς, δύνανται νὰ παρέξωσιν ἰδέαν τοῦ συστήματος ὅπερ εἶχε παραδεχθῇ ὁ Πολύγνωτος. Ἀπέφευγε δ' ἄλλως τε καὶ πᾶσαν σύγχυσιν διὰ τῆς τέχνης τῆς ἀπλοποιήσεως,—πρώτου βήματος πρὸς τὸ ἰδανικόν. Ἐν δένδρον παρίστα ἐν δάσος, δύο οἰκίαι μίαν πόλιν, μία στήλη ἕνα ναόν, εἰς ἱματισμὸς τὸ ἐνδόν μεγάρου καὶ μία λιθυρνὴς στόλον ὀλόκληρον. Οὕτω τὰ πρόσωπα ἀνέτως εἰκονισμένα, ἀπῆλλαγμένα παραρτημάτων, διετήρουν τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν· ἐπιγραφὴ δὲ τεθειμένη πλησίον ἑκάστου αὐτῶν ἀπέφευγε πᾶσαν ἀπάτην.

Ἡ Ἄλωσις τῆς Τρωάδος δὲν εἶναι σειρὰ μαχῶν μόνον. Ὁ ζωγράφος ἠθέλησε νὰ δείξῃ, ὅχι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τοῦ καὶ

τάς διδακτικωτάτας αὐτοῦ ἐκπλήξεις. Ἡ θριαμβευτικὴ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ καταστροφή τῶν τοσοῦτον ἀκμαίων καὶ περιζήλων Τρώων παρεῖχον ὕλην συγκινητικωτάτων ἀντιθέσεων. Ἴδου ἐν πρώτοις τῶν Ἑλλήνων τὸ στρατόπεδον καὶ τοῦ Μενελάου οἱ σύντροφοι, φαιδρῶς πρὸς ἐπάνοδον ἐτοιμαζόμενοι. Οἱ δὲ λοιποὶ καὶ ναῦται συνωθοῦνται ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἐν ᾧ ὁ πρωρεὺς Φρόντις προσάμωζει τὸ πηδάλιον. Αἶρουν τὰς πρὸ δεκαετίας ἐπὶ τῆς παραλίας σκηνάς. Ἰθακίμνης φέρει τὰ φορέματα, ὁ δὲ Ἐχοῖαξ, χάλκινον δοχεῖον κρατῶν ἐ χειράς, καταβαίνει ἐπὶ τῆς ἐν εἵδει γεφύρας σανίδος, τῆς μετὰξὺ τῆς παραλίας καὶ τοῦ καταστρώματος. Ἡ Ἑλένη, ἀποδοθεῖσα τῷ συζύγῳ αὐτῆς, δὲ ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ πλοίου· κάθεται μαλθακῶς ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐνῶ αἱ γυναῖκες τῆς τὴν στολίζουν, μία δὲ αὐτῶν, γονυπετῆς, τῇ βάλλει τὰ σανδάλια τῆς. Ἡ Βρισηὶς καὶ αἱ ἄλλαι αἰχμάλωτοι ὅσαι συνεμερίσθησαν τὴν κοίτην τῶν Ἑλλήνων ἡρώων, τὴν βλέπουσιν ἐν πλήρει ἐκφράσει θέσει, τὴν ὁποῖαν γλυπτικὴ πολλάκις ἐξελέξατο ὡς θέμα καὶ θαυμάζουν τὴν καλλονὴν τῆς. Ἄ εἴποτε νέα, αἰείποτε ὠραία, βασίλισσα καὶ θριαμβεύουσα αὐτὴ ἐξ αἰτίας τῆς ἑποίας τοσοῦτον αἶμα ἐχύθη· δὲν φαίνεται καὶ ἐν συναισθήσει ὧν δυστυχισμένης ἐπροξένησε. Καὶ ὁμως ὁ καλλιτέχνης ἐφρόντισε νὰ ἀθροσῇ ὅχι μόνον τὸν αὐτῆς τοῦ Τρώος αἰχμαλώτους τὸν Ἑλένον, υἱὸν τοῦ Πριάμου, πορφύραν ἐνδεδυμένον καὶ βεθυισμένον ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ, τὸν Μέγην μὲ τεθραυσμένον τὸν βραχίονα, τὸν Λυκομήδην κεκαλυμμένον ἀπὸ πληγᾶς, τὸν Εὐρύαλον με καταματωμένην τὴν κεφαλὴν. Πλησίον αὐτῶν αἱ διὰ τὴν δουλείαν προωρισμέναι Τρωάδες παραδίδονται ἐπίσης εἰς τὴν λύπην των· ἡ Ἀνδρομάχη πρῶτη μὲ τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην μὲ κρήδεμνον καὶ θηλάζουσα τὸ τέκνον αὐτῆς ἡ Πολυξένη, ἧς ἡ κόμη εἶναι δεδεμένη ὅπως τῶν νεαρῶν παρθένων καὶ ἥτις θέλει θυσιάσθαι ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως· ἡ Κλυμένη, ἡ Κρέουσα, ἡ Ξενοδίκη, αἱ μᾶλλον χαδευόμεναι ἐν τῇ πολυαρίθμῳ τοῦ Πριάμου οἰκογενείᾳ· ἡ Δηνόμη, ἡ Πείσις, ἡ Μητιόχη καὶ ἄλλαι Τρωάδες, ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίνης καθήμεναι καὶ ἐρασμίως ἡθροισμέναι. Ἐνταῦθα ὁ Πολύγνωτος δὲν ἀντέστη νὰ πολλαπλασιάσῃ, μὲ τὰς ἀνατολικὰς αὐτῶν στολὰς, ὅσας γυναῖκας εἶχεν εἰδικὴ ἱκανότητα περὶ τὸ ζωγραφίζειν.

Ἰκανὸς περὶ τὸ καταδεικνύειν τὰς ἀντιφάσεις καὶ περὶ τὸ ὠφελεῖσθαι τῇ περιστάσεως ὅπως ἀποθανατίζει τὰς Ἀπτικὰς παραδόσεις, δὲν ἐλησμόνησε τὴν Αἴθραν, μητέρα τοῦ Θησέως καὶ μάμμην τοῦ Δημοφῶντος, ἀρχηγοῦ τῶν εἰς τὴν πολιορκίαν λαβόντων μέρος Ἀθηναίων. Πρὸ ἱκανῶν ἐνιαυτῶν δούλη τῷ Τρώϊ, ἡ Αἴθρα ἐδραπέτευσε, βοηθουμένη ἐκ τῆς συγχύσεως, καὶ κατέφυγε εἰς τῶν Ἑλλήνων τὸ στρατόπεδον. Ἐξ ὀλοκλήρου κείρασα τὴν κεφαλὴν καὶ πνιχρῶς ἐνδεδυμένη, καταντᾷ νὰ μὴν ἀναγνωρισθῇ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐγγόνου τῆς καὶ ἐπικαλεῖται τῆς Ἑλένης τὴν μαρτυρίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ γεραρὸς Νέστωρ, ἐπιφορτισμένος ὅπως ἐπαγρυπνῇ τὰς γυναῖκας, λάφυρον εὐθραυστοῖς ἵσταται στηριζόμενος ἐπὶ τῆς λόγχης του· θεατὴς τοσοῦτων δυστυχιῶν, συλλογίζεται περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐλαττωμάτων, ἐνῶ ὁ ἵππος αὐτοῦ, ἐλεύθερος φαίνεται ἔτοιμος νὰ κυλισθῇ ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τὰ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ μέρους τούτου κυανόχροα κύματα μαλθακῶς λούουσι τὰς ποικιλοχρούς ψηφίδας.

Μακρὰν τῆς παραλίας φαίνονται τὰ τεῖχη τοῦ Ἰλίου ἅτινα ὁ Ἐπειὸς κατα-  
 γίνεται ἐκ βάθρων νὰ κατεδαφίσῃ· ὀπισθεν τῶν ἐπάλξεων ἐγείρεται ἡ κεφαλὴ  
 τοῦ περιφήμου δουρείου ἵππου, μηχανῆς ὀλεθρίας διὰ τοὺς Τρῶας, ἣν ὁ Ἐπειὸς  
 ἐπενόησεν. Οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες εἶναι συνηθροισμένοι τριγύρω τοῦ ναοῦ τῆς  
 Ἀθηνᾶς, δέχονται τὸν ὄρκον τοῦ Αἴαντος, ὁμνύοντος ὅτι δὲν ἐβίασε τὴν Κασ-  
 σάνδραν, τὴν θεόπνευστον ἱέρειαν. Ἡ Κασσάνδρα μένει καθημένη ἐπὶ τοῦ  
 ἐδάφους καὶ κρατοῦσα ἔτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἰς τὴν ὁποίαν ἀφιερῶθη  
 ὅτε ὁ Αἴας τὴν ἀπήγαγεν. Ὁ Ὀδυσσεὺς, φέρων τὸν θώρακα αὐτοῦ, κατη-  
 γορεῖ τὸν Αἴαντα τὸν ὁποῖον ἐλπίζει νὰ παραδώσῃ εἰς μαστίγῳσιν, ὥς δυσεβῆ.  
 Ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος ἀκροῶνται σοβαροί· ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Με-  
 νελάου εἶναι ζωγραφημένος ὄφις. Πλησίον των δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Πειρίθου Πολυ-  
 ποίτης τὸ μέτωπον δεδεμένος καὶ ὁ Ἀκάμας, τοῦ ὁποῖου ἡ περικεφαλαία φέ-  
 ρει λόφον. Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Αἴας τείνει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, κρατῶν  
 πάντοτε τὴν εὐρεῖαν ἀσπίδα του. Ὁ Πύρρος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως δὲν εἶναι με-  
 ταξὺ τῶν βασιλέων· τρέχων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν πατέρα του, δὲν δύναται νὰ κο-  
 ρεσθῇ σφάζων. Μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν Ἑλλήνων χύνει αἷμα, ἐνῶ ὅλοι οἱ λοιποὶ  
 ἀγωνίσταί κατέθεσαν τὰ ὄπλα· ἔσφαξε τὸν Ἑλᾶσον, ὅστις φαίνεται ἐκπνέων  
 ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· κτυπᾷ τὸν Ἀστυνόον, πεσόντα ἤδη εἰς τὰ γόνατα. Μι-  
 κρόν τι παιδίον, τρομάξαν ἐκ τοῦ θεάματος, καταφεύγει πλησίον βωμοῦ, εὐνοῦ-  
 χος δὲ, ἐν χρῶ κεκαρμένος, μάτην προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσῃ, ἄλλον παῖδα  
 κρύπτοντα τοὺς ὀφθαλμούς του μετὰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἡ Μένουσα, θυγάτηρ  
 τοῦ Πριάμου, κατὰ γῆς καθημένη ἐναγκαλίζεται πέτρινον στηλοβάτην ἐφ' οὗ  
 ὑπάρχει δοχεῖον πλήρες ὕδατος, προωρισμένου ἀναμφιβόλως ὅπως ἐκπλύνωσι  
 τὰ πτώματα, διότι ὅλον τὸ ἄλλο μέρος εἶναι ἐστρωμένον νεκρῶν. Ὁ Πηλῆς,  
 γυμνὸς καὶ μετὰ τὴν ῥάχην πλαγιασμένος· ὁ Ἡιονεὺς καὶ Ἀδμητος, φέροντες ἔτι  
 τοὺς θώρακας αὐτῶν. Ὁ Κόροιβος, ἐραστὴς τῆς Κασσάνδρας· ὁ Ἀγήνωρ, ὁ γεν-  
 ναιότερος τῶν πολεμιστῶν· ὁ Ἀξίων, υἱὸς τοῦ Πριάμου καὶ αὐτὸς ἐπὶ τέ-  
 λους ὁ Πρίαμος, τὸν ὁποῖον τὰ λευκά του μαλλία δὲν ἔσωσαν. Ἐπὶ τῶν ἐρή-  
 μων τῆς πόλεως ὁδῶν ἐγείρονται σωροὶ πτωμάτων, σκηνὴ πένθιμος τῆς ὁποίας  
 τὸ ἥρεμον ταρασσεται μόνον ὑπὸ τοῦ Σίνωνος καὶ Ἀγχιάλου, φέροντος τὸ σῶ-  
 μα τοῦ Λαομέδοντος. Πρὸς τὴν ἄκραν δὲ, δέρμα παρδάλεως, ἄνω τῆς θύρας κρε-  
 μάμενον, δεικνύει τὸν οἶκον τοῦ Ἀντήνωρος, διὰ τοῦ σημείου τούτου σεβασθέντα  
 παρὰ τῶν Ἑλλήνων, διότι ὁ Ἀντήνωρ ἦτο φιλοξενούμενος αὐτῶν. Ὁ Ἀν-  
 τήνωρ παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Κριναῖ, κρατούσῃ νεογνόν, ἡ ἱέρεια Θεανὼ μετὰ  
 τῶν υἱῶν αὐτῆς, ὁ Γλαῦκος καθήμενος ἐπὶ τοῦ χονδροῦ θώρακος του, ὁ Εὐρύ-  
 μαχος ἐπὶ λίθου, παραδίδονται εἰς ἄλγος βαθύ. Πρόκειται ν' ἀπωλεσθῇ ἡ πατρίς  
 των, οὐδὲν δὲ ἄλλο τοῖς μένει ἢ ν' ἀπέλθωσιν εἰς ἐξορίαν. Ἡδὲ τῶνόντι οἱ ὑπη-  
 ρέται των ἐφόρτωσαν ἐπὶ ὄνου ἐν κιβώτιον καὶ διάφορα ἄλλα ἐπιπλά. Μεταξὺ  
 ἄλλων καὶ μικρόν τι παιδίον.

Οὕτω, ἐνῶ ἀφ' ἐνός ἀπηυθύνετο εἰς τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν,  
 διότι ἕκαστος τῶν λαῶν εἶχε τὴν ἀπαίτησιν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν  
 τῆς Τροίας, ἐνῶ παρίστα τὸν ἐν Ἀσίᾳ θρίαμβόν των, θρίαμβον τὸν ὁποῖον εἶ-  
 χεν ἀναγεῶσει ἡ πρόσφατος τοῦ Δαρείου καὶ Ξέρξου ἥττα, ὁ Πολύγνωτος ἠθέ-

λησεν ἀφ' ἐτέρου νὰ θίξῃ καὶ τὰς καρδίας· προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ τοῦ δράματος μᾶλλον τὰς λυπηρὰς συνεπείας, τὰ δάκρυα μᾶλλον ἢ τ' ἀνδραγαθήματα· ἐνδιεφέρετο πρὸς τοὺς ἡττηθέντας· ἐδείκνυέ τι πικρὸν, τι παθητικόν, καὶ τι ἄδικον ἴσως παρείχεν ἡ ἀτυχία των· καὶ ἐκόλαζε τὴν ἀχρείαν χαρὰν, ἣν ἐμπνέει ἡ νίκη διὰ τῶν συγκινήσεων τῆς εὐσπλαγχνίας, ἀξίων αἰῶνος πολιτισμένου. Ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ θέματος τὴν ὑψηλοτέραν ἠθικὴν του.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἄιδου δὲν περιεῖχεν ὀλιγώτερον ὕψος, οὐδὲ ἐλευθερίαν ὀλιγωτέραν ἴσως, καίτοι αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, ἐν ἀγιαστηρίῳ, προπάντων οἷον τὸ τῶν Δελφῶν, ἐδέσμευσαν τὸν καλλιτέχνην. Οὐδὲ αὐταὶ τοῦ τρόμου αἰσωτήρια ἐντυπώσεις δὲν εἶχαν λείψει. Τὸ πρῶτον βλέμμα ἐφελκύει ὁ Ἀχέρων ποταμός. Γιγάντιαιοι κάλαμοι ὑψοῦνται, ὡς ἐν βάλτῳ, ἐν αὐτῷ· ἰχθύες διακρίνονται διὰ τοῦ διαυγοῦς ὕδατος, πλὴν τόσον κάτισχνοι ὥστε φαίνονται σκιαὶ μᾶλλον ἰχθύων. Τὸ ἀκάτιον τοῦ Χάρωνος διέρχεται τὸν ποταμὸν καὶ ὁ ὀλέθριος πρωρεὺς κωπηλατεῖ. Μεταξὺ τῶν νεκρῶν τοὺς ὁποίους μεταφέρει, σωροῦ ἀνωγύμου, μόνος ὁ Τέλλης, προπάτωρ τοῦ ποιητοῦ Ἀρχιλόχου καὶ ἡ Κλεοβοία, ἡ ἐν Θάσῳ συστήσασα τῆς Δήμητρος τὰ μυστήρια, διακρίνονται διὰ μιᾶς ἐπιγραφῆς. Ἡ Κλεοβοία κρατεῖ τὸ ἱερὸν κάνιστρον. Ὁ Πολύγνωτος ἠθέλησε νὰ ἀφιερῶσιν ὀλίγην θέσιν εἰς τῆς πατρίου χώρας τὰς ἀναμνήσεις καὶ λαμπρύνῃ οὕτω τὴν μικρὰν νήσὸν τοῦ Θάσου. Ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀχέροντος, υἱὸς τις ἀγνώμων ἄγχεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἕτερος ἱερόσυλος παραδίδεται εἰς μανίαν βασανίζουσαν αὐτόν· προσέγγις τολμηρὰ ἥτις ἔθετε τὸ σέβας τῆς πατρικῆς ἰσχύος εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν μὲ τὸ σέβας τῶν θεῶν. Ἀνωθεν τῶν ἀθλίων τούτων φαίνεται ὁ Εὐρύνομος, θεὸς δυσειδὲς τὴν μορφήν, σύμβολον τῆς καταστροφῆς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπεκφεύγουν οὔτε ἡ νεότης, οὔτε ἡ καλλονή, διότι αὐτὸς καταβροχθίζει τὰς σάρκας τῶν πτωμάτων, ἕωσοῦ μείνωσιν ὅστ' αὐτὰ λευκά. Ἡ χροιά του (μεταφράζω τὸν Πausanίαν) εἶναι κρᾶμα κυανοῦ καὶ μέλανος, ὁμοία μὲ τὸ χρῶμα τῶν ἐπὶ τοῦ κρέατος καθημένων μεγάλων μυϊῶν· δεικνύει τοὺς ἀπλήστους αὐτοῦ ὀδόντας καὶ κάθηται ἐπὶ τοῦ δέρματος γυπός.

Μετὰ τὸ κατώφλιον τοῦ Ἄιδου αὐτὸ, ὁ Περιμήδης καὶ ὁ Εὐρύλοχος, σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσεὺς φέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων των μαύρους κριοὺς, προωρισμένους διὰ τὴν θυσίαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς αὐτὸς εἶναι γονυπετὴς ἐνώπιον τοῦ βόθρου ὅπου ῥέει τῶν θυμάτων τὸ αἷμα. Ὁ θεῖος Τειρεσίας πλησιάζει ὅπως γευθῇ τοῦ αἵματος. Ἡ Ἀντίκλεια, μήτηρ τοῦ Ὀδυσσεὺς, εἶναι ὀπισθεν τοῦ Τειρεσίου, μετ' αὐτὴν δὲ ὁ Ἐλπήνωρ, τηρήσας τὴν ἐνδυμασίαν ναύτου· ἐν τοιαύτῃ στολῇ ἐκρημνίσθη, ἐκ τοῦ δώματος ὅπου ἀπεκοιμήθη παρὰ τῇ Κίρκῃ. Ἡ παρουσία ὁμῶς ζώντων τινῶν δὲν εἶναι ἡ ἀπλοῦν ἐπεισόδιον ἐν μέσῳ τοῦ σιωπηλοῦ ἐκείνου καὶ ἀκινήτου κόσμου ὅπου αἱ ψυχαὶ εἶναι βεβυθισμέναι. Μετ' οὐ πολὺ τὰ μαρτύρια. Ἴδού ὁ ῥάθυμος Ὀκνος, εἰκὼν τοῦ κακῶς δαπανηθέντος βίου, πλέκων σχοινίον ἐκ βούρλου, ἐνῶ ὁ ὄνος του, ὀπισθεν αὐτοῦ, τρώγει ὅ,τι ὁ κύριός του πλέκει. Ὁ γίγας Τιτυὸς, οὐτινος ἡ σπλὴν κατατρώγεται ὑπὸ γυπός, ἐξηντλημένος ἐκ τῶν πόνων, φαίνεται ἐν τῷ τελειοῦσθαι πάντοτε· οἱ ὀφθαλμοὶ του εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ νεφέλης, ὡς οἱ τῶν λειποθυμούντων. Ἡ Ἀριάδνη κάθηται ἐπὶ βράχου τινος, καὶ ἐν θαυμασμῷ παρατηρεῖ τὴν

δελφὴν τῆς, Φαίδραν τὴν αἰμομήκτραν, ἣτις ἀπηγγαγίσθη καὶ ἥτις αἰωρεῖται ἐπὶ τῶν δύο χειρῶν ἄρπάζουσα τὸν πνίγοντα αὐτὴν βρόχον. Πρὸς ἀντίθεσιν δ' ὁ Πολύγνωτος ἔθεσε πλησίον αὐτῶν δύο γυναῖκας, τύπον φιλίας ἐπὶ τῆς γῆς· τὴν Θυίαν, κρατοῦσαν τὴν Χλωρίν ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς. Ἀπεναντίας ἡ Πρόκρις, πρώτη σύζυγος τοῦ Κεφάλου καὶ ἡ Κλυμένη, δευτέρα σύζυγός του, στρέφουν τὴν ῥάχιν πρὸς ἀλλήλας. Μετ' αὐτάς ἔρχονται ἡ ἐκ Θηβῶν Μεγάρα, χωρισθεῖσα τοῦ Ἡρακλέους, ἡ Ἐριφύλη καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Σαλμωνέως, αἱ τρεῖς ἑμοῦ. Ἡ χεὶρ τῆς Ἐριφύλης εἶναι κάτωθεν τοῦ χιτῶνος αὐτῆς, τὸ δὲ ἄκρον τῶν δακτύλων ἐξέρχεται ὑπὸ τὸν λαιμόν· ἕκαστος μαντεύει ἐκ τούτου ὅτι ῥύπτει τὸ περίφημον περιδέραϊον, ὅπερ ἐπλήρωσε τὴν προδοσίαν τῆς.

Ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Πειρίθους εἶναι ἐπὶ θρόνων. Ὁ Θησεὺς κρατεῖ διὰ τῆς μιᾶς εἰρὸς τὸ ξίφος του, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας τὸ τοῦ φίλου του, ὁ Πειρίθους παρατηρεῖ ἀγανακτημένος τὰ ὅπλα ταῦτα, ἅτινα τοσοῦτον τοὺς ἐβλάψαν, ὅτε ἠθέλησαν ν' ἀπαγάγωσι τὴν Περσεφόνην. Οἱ δύο ἥρωες ἀποτίουν τὴν αὐθάδειάν των· δὲν δεσμεύονται, ὡς αἰχμάλωτοι, ἐπὶ τῶν θρόνων δι' ἀλύσων, ἀλλὰ τὸ ὄμα των φαίνεται ῥιζωθὲν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ κολληθὲν ἐπ' αὐτοῦ. Μία ἄλλη εἰκὼν φαιδροτέρα ἔρχεται κατόπιν· ἡ Κλυτίη καὶ ἡ Καμειρῶ, θυγατέρες τοῦ Πανδάρου, τὰς ὁποίας αἱ Ἄρπυιαι ἤρπασαν εἰς τὸ ἄνθος τῆς νεανικῆς ἡλικίας, ἐστεμμέναι μὲ ἄνθη, παίζουν τοὺς ἀστραγάλους (τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ ἐν Πομπηίᾳ εὑρεθὲν θαυμάσιον ἐκεῖνο σχεδιογράφημα;). Ἄωρος θάνατος δὲν διέκοψε τὰς ἀθῶας διασκεδάσεις, ἅστινας ἠκολούθουν καὶ εἰς τὸν Αἰδὸν.

Φαίνονται ὕστερον οἱ Ὀμηρικοὶ ἥρωες ἢ οἱ σοφοὶ τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ἐν τοῖς Ἑλλασίοις πεδίοις ἀπολαύοντες ζωῆς, πάσης φροντίδος ἀπηλλαγμένης. Δὲν ἄφησαν πλὴν ἐπὶ γῆς οὔτε μίσση, οὔτε συμπαθείας. Οἱ Ἕλληνες ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, οἱ Τρῶες ἐκ τοῦ ἑτέρου. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διακρίνει τις τὸν Ἀντίλοχον, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστηριγμένην μεταξὺ τῶν δύο χειρῶν, τὸν Ἀγαμέμνονα, κρατοῦντα τὸ σκῆπτρόν του, τὸν Πρωτεσίλαον παρατηροῦντα τὸν Ἀχιλλεῦα καὶ τὸν Πάτροκλον, τοὺς ὁποίους οὐδὲν πλέον χωρίζει. Εἰς μέρος κεχωρισμένον, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ὀδυσσεύως, ὁ Αἴας, ὁ Παλαμήδης καὶ ὁ Θερσίπης, παίζουν τοὺς κύβους, ὁ δ' ἕτερος Αἴας μένει θεατῆς, — κεκαλυμμένος ἔτι μὲ ἄφρον καὶ ἄλας θαλάσσιον, δίκην ναυαγοῦ τινος. Μεταξὺ τῶν Τρώων φαίνεται ὁ Ἐκτωρ καθήμενος, σταυρόνων ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τὰς χεῖρας καὶ εἰς ὕπνῳ αἰώνιον παραδεδομένος, ὁ Σαρπηδὼν κρύπτων τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὁ Μένων ἐν στολῇ κεντημένῃ μὲ πτηνὰ, μαῦρος πλησίον τοῦ ἱστάμενος ὑπενθυμίζει τῷ θεατῇ ὅτι ὁ Μένων ἐβασίλευε τῶν Αἰθιοπῶν. Ὁ Πάρις, ἀγένειος αἰ, κτυπᾷ, ὡς οἱ ποιμένες τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὅπως καλέσῃ τὴν Πενθεσίλειαν· ἢ ἡ βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, ἣτις περιεφρόνησεν ἐν τῷ βίῳ τὸν ἔρωτά σου, συνοφρυᾷ καὶ τὸν παρατηρεῖ μὲ περιφρονητικὸν ἥθος. Ὁ Ἀκταίων καὶ ἡ ἡττημένη του, ἐπὶ δέρματος ἐλάφου καθήμενοι, χαδεύουν μικρὸν νεβρόν· παρὰ τὸν Ἀκταίωνα δὲ ὑπάρχει κύων κυνηγετικὸς πλავγισμένος. Ὁ Ὀρφεὺς στηρίζεται ἐπὶ ἰτέαν πεφυτευμένην ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Εὐρυδίκης· χαδεύει μεγαλοπρεπῶς τὰ πρὸς αὐτὸν κλίνοντα τοῦ δένδρου φύλλα, καὶ ἡ ἀριστερά του χεὶρ κρατεῖ τὴν λύραν. Ἐπὶ τοῦ ἄλλου μέρους τοῦ δένδρου εἶναι ὁ Προμέδων, εἰς

τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ὀρφείως, ἐνῶ ἔζη. Ὁ Σχέδιος, κρατῶν ἐγχειρίδιον καὶ μετ' ἄγρωστιν ἔχων τὸ μέτωπον ἐστεμμένον καὶ ὁ λευκόθριξ Πελίας παρατηροῦν ἐπίσης τὸν Ὀρφέα. Παρὰ τῷ Πελίᾳ κάθηται ὁ Θάμυρις, τυφλὸς ἀπηλπισμένος καὶ μετ' τὴν γενειάδα ἄτακτον· παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ κεῖται ἡ λύρα του μετὰς χορδὰς τεθραυσμένας. Ὁ δὲ Μαρσύας διδάσκει τὸν Ὀλυμπον πῶς νὰ κρατῇ τὸν διπλοῦν αὐλόν.

Αὐτοῦ ἄρχονται αἱ βάσανοι αἱ περατοῦσαι τὴν εἰκόνα καὶ χρησιμεύουσαι ὡς παράρτημα τῆς ἄλλης ἄκρας. Βράχοι ἀπότομοι ἐγείρονται, ὁ δὲ Σίσυφος ἀγωνίζεται κυλίῳν μέχρι τῆς κορυφῆς των τὴν ὑπερμεγέθη πέτραν, ἀκαταπαύστως ἐπαναπίπτουσιν. Μία γυνὴ καὶ μία νεᾶνις φέρουσιν ὕδωρ ἐντὸς δοχείων τεθραυσμένων. Ὁ Πολύγνωτος εἰκόνιζεν οὕτω τὰς μὴ μυηθείσας εἰς τὰ μυστήρια ψυχᾶς, ἐπομένως μὴ γενομένας ἱκανὰς νὰ κρατήσωσιν ἐν αὐταῖς τὰς εἰς αὐτὰς φανερούμενας ἀληθείας. Ἑτεραι γυναῖκες, εἰς γέρων, εἰς νεανίας, φέρουν ἐπίσης ἀγγείων τεμάχια ἢ ἐπαναχύνουσιν ἐντὸς τοῦ κάδου τὸ ὕδωρ ὅπερ εἶχον ἐξ αὐτοῦ ἀντλήσει· οὗτοι ἦσαν δ' ὅσοι ζῶντες περιεφρόνησαν τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Φαίνεται ἐπὶ τέλους ὁ Τάνταλος, ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης μαστιζόμενος. Εἰς τὴν βάσανον ταύτην ὁ καλλιτέχνης προσέθεσε τὸν τρόπον ὄντινα ἐμπνέει εἰς τὸν ἄθλιον ὁ βράχος ὁ αἰωρούμενος ἄνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ δύο ἄπειροι σελίδες αὗται, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφθονίαν καὶ καλλονὴν καὶ τὰς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι νὰ διίδωσι μόλις δύνανται καὶ ἄστινας δὲν πρέπει νὰ παραβάλη τις εἰμὴ πρὸς τὰ μεγαλήτερά τῆς Ἰταλίας ἔργα, πρὸς τὴν ἐκκλήσιαν τῆς Ἀσσίσης, τὴν ὑπὸ τοῦ Giotto κοσμηθεῖσαν, πρὸς τὸ παρεκκλήσιον Σιξτινοῦ, πρὸς τοῦ Βατικάνου τὰς τοιχογραφίας. Ἄν αἱ ἐν Πίζῃ εἰκόνες ἦσαν ὅλαι τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἔργον, ἐννοῶ τὰς ἐν Campo Santo εὐρισκομένας, ἤθελον εὐχαρίστως καὶ προθυμότερον τὰς μνημονεύσει ἐξ αἰτίας τῶν στοῶν καὶ τοῦ σχεδίου αὐτῶν, ὅχι ἀσχέτου ἴσως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐν Δελφοῖς λέσχης.

Ἀμα ὁ Πολύγνωτος ἐτελείωσεν ἔργον τοσοῦτον μεγαλοπρεπές, χάνομεν τὸ ἶχνος του. Τί ἀπέγινεν; Ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ἐν Δελφοῖς, περιστοιχισμένος μετ' τιμᾶς, ἀπολαύων τῆς δημοσίας εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς δόξης του; Ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐλχυσθεὶς ὑπὸ τῆς αὐξούσης λαμπρότητος τῆς βασιλείας τοῦ Περικλέους καὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἴδῃ τὰ ἀριστουργήματα τῶν διαδόχων του; Ἡθέλησε τέλος πάντων νὰ ἐπανίδῃ τὴν Θάσον καὶ ἀποθάνῃ ὅπου ἐγεννήθη; Τὸ ἀγνοοῦμεν, ἡ δὲ σιωπὴ τῆς ἱστορίας δὲν βλάπτει καθόλου τὴν φήμην του. Ἄν αἱ λεπτομέρειαι τοῦ βίου του μᾶς διαφεύγουν, τὰ ἔργα του μᾶς περιγράφονται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς τέχνης. Ὁ ἄνθρωπος μένει ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα του λάμπει ἐκ τούτου φαινοτέρα.

## Δ.

Ὁ Πολύγνωτος ἐποίησε μέγα βῆμα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ζωγραφικὴν. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καλλιτεχνῶν ὑπάρχει πλειότερα ἀπόστασις ἢ μεταξὺ τοῦ Φειδίου καὶ τῶν γλυπτῶν τῆς Αἰγινήτικῆς ἐποχῆς. Ὁ Φειδίας δὲν  
(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Α΄.)

ἔθραυσε τὰς ἀλύσεις τῆς ἀρχαίας μεθόδου, εἰμὴ ἀφοῦ ἐτράφη μὲ τὰς ἰσχυρὰς παραδόσεις αὐτῆς καὶ ἐδανείσθη παρὰ τῶν Δωρικῶν σχολῶν τὴν βεβαίαν καὶ ἀκριβῆ ἐπιστήμην, ἥτις ὑπεστήριξε τὴν παντοδύναμον ἐλευθερίαν τοῦ καὶ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ. Ὁ Πολύγνωτος εὕρισκε τὴν τέχνην πολὺ ἀτελεστέραν· πρὶν πλάσῃ ὠραῖα πράγματα, ἔπρεπε νὰ ἐφεύρῃ ὁ ἴδιος μεθόδους καὶ ἐκτείνῃ τὰ ὕλικά ὅρια τῆς ζωγραφικῆς. Αὐτὸς διδάσκει τὴν τέχνην τῆς ἀττικῆς ὥχρας καὶ ἐξάγει νέον χρῶμα ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ πιεστηρίου. Αὐτὸς δοκιμάζει πρῶτος τὴν διὰ τοῦ κηροῦ ζωγραφικὴν. Μ' ὅλας δὲ τὰς ἀνακαλύψεις ταύτας οἱ ἀρχαῖοι τὸν κατατάσσουσι μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῶν μεταχειριζομένων τέσσαρα μόνον χρώματα. Πῶς ἄρά γε θὰ ἡργάζοντο οἱ πρὸ αὐτοῦ καλλιτέχναι;

Δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις μολαταῦτα ὅτι πυξίδιον ἐκ τεσσάρων χρωμάτων εἶναι πτωχὸν καὶ στερημένον βοηθημάτων. Τὸ ἐρυθρὸν, τὸ κίτρινον, τὸ κυανοῦν, τὸ λευκόν, προσαρμόζονται εἰς ἀπειραρίθμους συνδυασμούς, ἀρκετοὺς ὅπως παράγωσι χρωματισμὸν στίλβοντα. Πολλὰ ἔργα τοῦ Βελασκέζου, ἡ Στέφης τῆς Παρθένου ἐν παραδείγματι, εἶναι ζωγραφισμένα μὲ δύο χρώματα, ἐρυθρὸν καὶ κυανοῦν. Πλὴν ποῖα κλίμαξ χροίων! ποῖα ποικιλία ἀποχρώσεων! Ὁ Πολύγνωτος δὲν ἔσχεν ἀποτελέσματα ἥττον εὐτυχῇ μὲ τὰ πρῶτότυπα αὐτοῦ χρώματα. Ἐξεῖχεν εἰς τὸ εἰκονίζειν τὴν καλλονὴν γυναικῶν, τοὺς στίλβοντας κεκρυφάλους τῶν, τοὺς ποικιλοχρόους καλλωπισμούς τῶν διένειμεν ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων ἄνθη καὶ πτηνὰ καὶ ἐξεῖκόνιζεν ἄριστα τῶν ὑδάτων τὴν διαφάνειαν. Ἐδείκνυε τὸν Αἴαντα κεκαλυμμένον ἔτι ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῶν κυμάτων, ἅτινα τὸν εἶχον καταποντίσει· δὲν ἐτρόμαζε μάλιστα οὐδὲ τὸ φανταστικὸν εἶδος καὶ ἔδιδεν εἰς τὸν δαίμονα τὸν κατατρώγοντα τὰ πτώματα, τὴν ὄψιν μυίας κυανοχρόου. Ὁ Κυντιλιανὸς μᾶς βεβαιοῖ ὅτι ὁ χρωματισμὸς τοῦ Πολυγνώτου εἶχεν ἐμπαθεῖς θαυμαστάς. Οἱ μεταγενέστεροι ἄλλως μὴ δὲν θαυμάζουν τὸν χρωματισμὸν τῶν πρώτων ζωγράφων, εἴτε ἐκ τῶν Βυζαντινῶν κατὰγονται εἴτε ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ Van-Eyck ὠφελήθησαν; Πρῶτος ὁ Πολύγνωτος διαρρηγνύει τὴν πατροπαράδοτον ἀκίνησίαν τῶν εἰκονιζομένων προσώπων. Δίδει ζωὴν εἰς τῶν εἰκόνων τοῦ τὰ χαρακτηριστικά, τὰς κάμνει ἐκφραζούσας τὴν χαρὰν ἢ τὴν μελαγχολίαν, τὴν αἰδῶ ἢ τὴν ὀργήν. Διὰ τοῦ χρώματος μόνου ὁ καλλιτέχνης καταβάλλει τὰ προσκόμματα ταῦτα, δι' αὐτοῦ δ' ἐπίσης μόνου δύναται νὰ παραστήσῃ τὸ θέλημα γυναικείου προσώπου. Ὁ Λουκιανὸς ὁ τόσον λεπτὴν ιδέαν ἔχων περὶ παντός πράγματος, περιγράφων τὴν Κασσάνδραν τοῦ Πολυγνώτου, ἐπαινεῖ τὴν τοξοειδῆ χάριν τῶν ὀφρύων τῆς, τὸ σεμνὸν τῶν βλεφάρων τῆς, τὴν ἐρασμίαν τῶν παρειῶν τῆς ἐρυθρότητα, τὰ φορέματά τῆς ὅπου τὴν λεπτότητα τοῦ ὑφάσματος ὑπερβαίνει ἢ λεπτότης τῆς γραφίδος, τὰς διαρρυθμίσεις, ὅπου οἱ ἱματισμοὶ εἶναι κανονικῶς σχεδιασμένοι, καὶ ἐλευθέρως κυματίζουν ὡς ὑπὸ ἀνέμου κινούμενοι. Τὰ διαφανῆ ἐκεῖνα κρήδεμνα, ἐκεῖνα τοῦ ἀέρος αἱ κινήσεις, οἱ ἐπὶ τοῦ σώματος κυματισμοὶ τοῦ ὑφάσματος, δὲν ἀναμιμνήσκουν τοῦ Ραφαήλου τὰς πρώτας εἰκόνας;

Τοῦ Πολυγνώτου τὰ ἔργα ἐξέπληττον συγχρόνως καὶ διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἀφελείας αὐτῶν. Τῶν γραμμῶν ἡ εὐγένεια δὲν ἦτο ἄμικτος καὶ τῆς ἀρμοδίας ἐλευθερίας γραφίδος, ἡ δ' ἀγαλματικὴ στερεότης τῆς θέσεως τοῦ σώματος ἔχο-

λάζετο ὑπὸ τῆς χάριτος. Ἀφέλεια περιπαθῆς συνεδέετο μέ τινα θρησκευτικὸν ῥυθμόν. Αἱ ἐπὶ ἀγγείων εἰκόνες τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, τῶν ὁποίων αἱ πλείσται ὑποθέσεις ἐξήχθησαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ ἴσως ἀντεγράφησαν ἀπὸ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου, δύνανται νὰ μᾶς δώσωσιν ἰδέαν τῆς κοσμίας καὶ συγχρόνως μεγαλοπρεποῦς μεθόδου ταύτης. Θαυμασία ἦτο τοῦ καλλιτέχνου ἡ γονιμότης, τὰ δὲ πλούσια ἔργα του δὲν ἐφθασεν οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ζωγράφος. Εἰκόνισε καὶ αὐτὸς ἐνίοτε χωριστὰ πρόσωπα καὶ ἐμελέτησε τὴν φύσιν ὡς ὁ Massacio· ἀλλὰ τοὺς τύπους του ἐπλάσεν ὁ ἴδιος ἐν ἰδανικῇ ὁλῶς ἐπινοίᾳ. Ἦντλει τὰς ἐμπνεύσεις του ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς ἐποποιίας καὶ μυθολογίας προϊόντων, τῶν ἀμιμῆτων ἀριστουργημάτων τούτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ φαντασία του ἐμεγαλύνετο ὅσῳ ἦσαν μεγαλήτερα τὰ μνημεῖα, ἅτινα ἐμέλλε νὰ κοσμήσῃ,—παράδειγμα ἄξιον σημειώσεως τοῦτο τῆς ἰσχύος τῆς σκηνογραφικῆς ζωγραφικῆς, συγχρόνως δὲ καὶ τῆς ἰσχύος, ἣν δανεῖζεται παρὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὸ κυριώτερον τέλος πάντων χαρακτηριστικὸν τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Πολυγνώτου εἶναι ὕψος ἰδεῶν, ὅπερ τῷ ἦτο τοσοῦτον φυσικόν, ὅσον ὁ ἀὴρ τὸν ὁποῖον ἀνέπνεε, διότι τὸ ὕψος τοῦτο ἐλάμβανεν ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ τὴν πηγὴν του. Τὸ νὰ μὴ προσμένη τις οὐδὲν παρ' ἄλλων, σημαίνει δύναμιν θαυμασίαν· νὰ τοῖς δίδῃ ὁμῶς πάντοτε, ἀπόδειξις ὅτι πάντοτε τοὺς ὑπερβαίνει. Πραότης ἀπαράμιλλος, ἀφιλοκέρδεια μοναδική ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῶν εἰκόνων του ἡ ἀδόλος καὶ θαυμασία γλυκύτης, ἡ βασιλικὴ ἐκείνη μεγαλοπρέπεια ἡ περιάγουσα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τὰ δῶρά του, καθιστῶσα αὐτὰ ἔργα ἀθάνατα, τὸ δικαίωμα τοῦ τολμᾶν τὰ πάντα, ἀλλὰ συγχρόνως σέβας πρὸς ἑαυτὸν κανονίζον τὴν τόλμην ταύτην, μία βαθεῖα πίστις συνδεομένη μὲ τοῦ ὠραίου τὴν λατρείαν, ἡ ἐξάσκησις τῆς τέχνης θεωρουμένης ὡς εἰδὸς τι ἱεροτελεστίας,—ἰδοὺ τὸ μυστήριον τοῦ μεγαλείου τοῦ Πολυγνώτου. Ποῖος διὰ πάσης ἐποχῆς καλλιτέχνης τύπος! τί βίος εὐτυχῆς, βραδύτερον δὲ τί ἀνάμνησις σεβαστῇ παρὰ τοῖς Ἕλλησι! Οὔτε ὁ Ζεῦξις, οὔτε ὁ Τιμάνθης τὴν ἐξήλειψαν, οὔτε ὁ Ἀπελλῆς οὔτε ὁ Πρωτογένης τὴν ἔκαμαν νὰ λησμονηθῇ. Σοφώτεροι, φαίνονται ἥττον μεγάλοι πλησίον του. Αἱ εἰκόνες των ἐπροξένουν πλείοτέραν εὐχαρίστησιν, διότι ἦσαν ἐντελεῖς· ἀλλ' αἱ ἰδέαι των στεναί· δὲν εἶχον τὴν θείαν ἐκείνην σφραγίδα, ἥτις καλεῖται ἠθικὴ ὠραιότης. Ὅτε οἱ φιλόσοφοι ἠθέλον νὰ διεγείρωσι παρὰ τοῖς νέοις εὐγενῆ αἰσθήματα, ἀρμόδια ὅπως ἀναδείξωσι πολιτικούς ἀνδρας ἢ ποιητάς, τοὺς ἔστελλον νὰ σπουδάσωσι τοῦ Πολυγνώτου τὰς εἰκόνας. Ἐγίνωσκον ὅτι ἐξεῖχεν εἰς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τὸν χαρακτῆρα τῶν προσώπων του, εἰς τὸ ἀποκαθιστάνειν καταληπτὸν τὸ ἥρωϊκὸν μέρος των, ὅπως ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σόφοκλῆς εἰς τὰς τραγωδίας των, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ παράγειν τὴν γενναίαν ἐκείνην ἀμιλλαν, τὴν τρέφουσαν τὸ ἠθικὸν αἶσθημα. Ἐγίνωσκον ὅτι αἱ σκηναί, ἅστινας εἶχεν ὁ Πολύγνωτος εἰκονίσει θὰ ἐγέννων ἐν τῷ πνεύματι ἀθρόας τὰς μελέτας, μητέρας τῆς φρονήσεως, διότι ἡ ἐξεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων δυστυχιῶν, τοῦ πολέμου καὶ τῶν μανιῶν αὐτοῦ, καὶ πρὸς δυστυχίας καὶ πρὸς κατορθώματα γονίμων, αἱ ἀνάξιαί τῆς τύχης ἐπάνοδοι, ταῦτα πάντα ἦσαν τεθειμένα ἀπέναντι τοῦ θανάτου, τοῦ Αἰδοῦ, τῆς μελλούσης ζωῆς· ἡ πρὸς τὴν εἰ-

μαρμένην τῶν ἄλλων εὐσπλαγχνία καὶ ἡ μέριμνα αὐτῆς τῆς ιδίας ἡμῶν εἰμαρμένης εἶναι διττὸν μάθημα. Ἐγίνωσκον ιδίως ὅτι ἐπὶ τῶν ψυχῶν μάλιστα ἐπενεργοῦν ὅσοι ὑφοῦνται πρὸς τὰς γενικὰς ιδέας, ὅσοι ἀπλοποιοῦν τὴν φύσιν ὅπως λάβωσι τύπους ἐξ αὐτῆς, ὅσοι ἀπαλάττουν τὴν τέχνην ἀπὸ τοῦ διάφορον τῶν τύπων, ὅπως τῇ δώσωσι τὴν ἀνωτέραν ἐκείνην ἐνότητα, ἥτις εἶναι ἡ καλλονή. Ὁ Ζήνων ἔλεγεν ὅτι ἔγεινε φιλόσοφος μελετῶν τοῦ Πολυγνώτου τὰς εἰκόνας. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ αὐστηρὸς μάλλον ἢ ἐνθουσιαστής, οὗτος λογικευόμενος ἔλεγεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: «ἐπισκέπτεσθε τοὺς ζωγράφους τοὺς παρισῶντας τοὺς ἀνθρώπους ὅπως τοὺς βλέπουν· φεύγετε τὸν Πάυσωνα, ὅστις τοὺς ζωγραφίζει ἀσχημοτέρους· ἀλλὰ μένετε ἀπέναντι τοῦ Πολυγνώτου, ὅστις τοὺς κάμνει ὠραιότερους παρ' ὅ,τι εἶναι». Τοιοῦτος ἔπαινος ἤρμοζε καὶ εἰς τὸν Φειδίαν, — περιλαμβάνοντα τὸ μέγαλον ἰδανικὸν σχολεῖον, τὸ ἐξασφάλισαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους μεγαλεῖον, ὅπερ ἡ ἀνθρωπότης πώποτε δὲν θέλει ἐπανεύρει.

(Ἐξελληνίσθη ὑπὸ Φ. Α. Β.)

## ΟΛΙΓΑ

### ΠΕΡΙ

## ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ.

Πόσον μέγαλα τῆς ἱστορίας τὰ μαθήματα καὶ πόσον εὐτυχεῖς οἱ ἐξ αὐτῶν ὠφελούμενοι λαοί! Ἐν τῷ ἀπείρῳ ἐκείνῳ πελάγει, ὅπερ ὀνομάζεται παρελθόν, ὅπου τὰ ἔτη, ὡς κύματα σβήνουσι, ὅπου τὰ γεγονότα διαδέχονται ἀλλήλα, ἀποστάζει πάντοτε εἰς τὸν βυθὸν ἢ ἐκ τῆς πείρας τῶν γεγονότων τούτων διδασκαλία, βραδύτερον καρποφοροῦσα, ὅσας γονίμου τύχης ἐδάφους. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα εἶναι τότε ἀπειρα καὶ καταπληκτικά. Ἄν ὑπάρχῃ ἔθνος ὅπερ δύναταί τις νὰ λάβῃ ὡς πρότυπον τῶν διδασκαλίας τοιαύτης καὶ ἐπὶ οἰκονομικαῖς νομοθεσίαις διαπρέπον, εἶναι ἡ Ἀγγλία. Δὲν ὑπάρχει χρεία νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς χρόνους πολὺ μεμακρυσμένους, ὅπως εὕρῃ τὴν πηγὴν τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἰσχύος αὐτῆς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς δὲν ἦτον ἀκόμη οὔτε ἐμπορικὸς, οὔτε βιομήχανος. Δὲν περιεβλήθη μάλιστα σπουδαιότητα τινα, εἰμὴ ἑκατὸν περίπου ἔτη βραδύτερον, κατὰ τὸ 1784, κατόπιν τοῦ μετὰ τῆς Ἀμερικῆς πολέμου. Ἄν παραβάλλῃ δέ τις τοὺς ἀριθμοὺς τῶν στατιστικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ τοὺς τῶν τελευταίων τούτων ἐτῶν, μένει ἔκθαμβος ἀπέναντι τοιούτων γιγαντιαίων ἀποτελεσμάτων καὶ θέλει νὰ μάθῃ πῶς καὶ διὰ ποίων μέσων ἡ τοιαύτη τεραστία μεταμόρφωσις.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀγγλικοῦ ἐμπορίου δὲν εἶναι οὔτε ὀλίγων σελίδων, οὔτε τοῦ τυχόντος ἔργου. Διὸ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἀπλῶς μόνον καὶ τροχάδην